

ALTUN YARUK'TA SÜREKLİLİK VE TEZLİK BİLDİREN TASVİR FİLLERİNİN ÇİNCE ORJİNAL METİNDEKİ GÖRÜNÜMLERİ

Engin ÇETİN*

Özet

Bu çalışmada Uygur Türkçesinin en önemli ve en hacimli eserlerinden biri olan Altun Yaruk'ta süreklilik ve tezlik bildiren tasvir fiilleri Çince orijinal metinle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Eski Uygur Türkçesinde süreklilik anlamı kal-, kel-, olur-, tur-, tut-, yat- yor-; tezlik anlamı ise bër- yardımcı fiilleriyle sağlanmıştır. Eserde bu fiillerin görev aldığı tasvir fiillerini içeren kırk beş cümle tespit edilmiştir. Bu cümleler Çince orijinal metindeki ilgili bölümlerle karşılaştırılmış, Şingko Şeli Tutung'un çeviri sırasındaki tutumu gözlenmiş, Çince metinde bu anlamı veren herhangi bir sözün kullanılıp kullanılmamasından hareketle çevirmeni bu yapıları kullanmaya iten nedenler (ve olası nedenler) üzerinde durulmuştur. Sonuçta Çince metinde ilgili cümlelerin büyük çoğunluğunda bu yapıları kullanmayı zorunlu kılan bir sözün yer almadığı, çevirmenin kimi zaman kalıp ifadelerin etkisiyle, kimi zaman söze güç katmak amacıyla tasvir fiil yapılarını tercih ettiği düşüncesine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Altun Yaruk, Uygur Türkçesi, tasvir fiilleri, süreklilik bildiren fiiller, tezlik bildiren fiiller.*

THE PRESENTATION OF THE DESCRIPTIVE VERBS STATING CONTINUITY AND SWIFTNESS IN ALTUN YARUQ AT ITS ORIGINAL CHINESE TEXT

Abstract

In this study, the descriptive verbs stating continuity and swiftness in Altun Yaruq, one of the most important and voluminous works of Uighur Turkic, were examined in comparison with the Chinese original text. In the Old Uighur Turkic, the meaning

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-posta: ecetin@cu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5720-9126>

of continuity is provided by the help of auxiliary verbs *kal-, kel-, olur-, tur-, tut-, yat-yori-*; and the meaning of swiftness is provided by the help of auxiliary verb *bër-*. In the work, forty-five sentences containing the decriptive verbs which these verbs performed were identified. These sentences were compared with the corresponding sections in the Chinese original text, and Shingko Sheli Tutung's attitude towards translation was observed, and the reason why (and the possible causes) that led to the use of these translations was emphasized. As a result, in the Chinese text, the vast majority of the relevant sentences do not include a statement that it necessitates the use of these structures, and it was deduced that the translator prefers sometimes the verb constructions with the influence of set phrases and sometimes in order to intensify expression.

Keywords: *Altun Yaruq, Old Uighur Turkic, descriptive verbs.*

Giriş

Tasvir fiilleri, herkesçe bilinen tanımıyla zarf-fiil eki almış bir fiilin kılınış özelliklerine uygun olarak bir eylemi tasvir eden yardımcı fiille kurduğu birleşik fiil yapısıdır. Bu birleşik fiil yapısının anlam yükü zarf-fiil eki almış asıl fiil üzerindedir. Yardımcı fiil ise bu fiili eylemin yapılış biçimi açısından destekler. Bu yardımcı fiiller sahip oldukları, süreklilik, tezlik, yeterlilik, başlama vb. anlamlarını zarf-fiil eki almış bir fiille birleştirirler. Türk dilinde tasvir fiillerini ele alan çok sayıda çalışma yapılmış, bu çalışmalarda konu değişik dönem ve sahalara için ayrıntılı olarak ele alınmıştır¹. Tasvir fiili terimi için *tasvirî fiil, betimlemeli fiil, art fiil* gibi terimler kullanılmıştır.

Eski Türkçenin Tasvir Fiilleri

Tasvir fiilleri en eski Türkçe döneminden beri farklı anlamları karşılamak üzere sıklıkla kullanılan bir birleşik fiil yapısıdır. G. R. Racmatullin, Altayca da yardımcı fiilleri ele alan makalesinde Eski Türkçenin dil malzemesine de yer vermiş ve *al-, bol (pol-), u-, bil-, kör-* fiillerinin “olabilirlik ve istek”; *yat-, ottur-, tur-, yür-, yügür-, bar-, kel-, yet-, kal-, koy-, sal-, ı-, ıd-, ber-* fiillerinin de “devam etmekte olan eylemler” için kullanıldığını belirtmiştir (1928, s. 1 vd.). Ancak burada özellikle *al-* maddesi altında ele alınan cümlelerin dikkatli biçimde incelenmesi gerekir. Zira buradaki örneklerin birçoğu *al-* fiilinin yar-

1 Bu çalışmalardan bazıları: Ergöneç Akbaba, D. (2011). *Kazak ve Nogay Türkçesi yazı dillerinde tasvir fiilleri*. Ankara: Grafiker Yayınları; Karadağ, F. (2015). *Tuvacada tasvir fiilleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.; Schö-nig, C. (1984). *Hilfsverben im Tatarischen: Untersuchungen zur Funktionsweise einiger Hilfsverbverbindungen*. Wiesbaden: Franz Steiner; Tan, A. (2010). *Kırgız Türkçesinde tasvir fiilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; Yıldız, M. (2016). *Yeni Uyğur Türkçesinde tasvir fiilleri*. Konya: Könem Yayınları;

dımcı fiil olarak değil, asıl fiil olarak kullanıldığı örneklerdir². A. von Gabain, *alttürkische Grammatik* adlı eserindeki “Deskriptive Verben (Tasvir Fiilleri)” bölümünde *-u* veya *-p* almış ana fiilden sonra gelen fiillerin asıl anlamlarını kaybederek fiilleri tasvir etme özelliği kazandığından söz edilmiş, *-u* zarf-fiil eki almış *alk-*, *bir-*, *ıd-*, *olur-* *tart-*, *tur-*, *tut-* fiilli yapılar ile *-p* zarf-fiil ekini almış *al-*, *bar-*, *bir-*, *kal-*, *kel-*, *kod-*, *tur-*, *yür-* fiilli yapılar sıralanmıştır.

Talat Tekin’e göre Orhon Türkçesinde zarf-fiil eki almış bir fiille kullanılan *bar-* fiili “tamamlanmış eylemleri”; *ber-* ~ *bir-* fiili eylemin “bir başkası yararına” yapılmış olduğunu; *kal-*, *kel-* ve *yori-* fiilleri “eylemin sürüp gittiğini veya gideceğini”; *u-* fiili “eylemin yapılabileceğini”; *kör-* fiili eylemin çabucak yapılmasının istendiğini belirtir. Aynı şekilde zarf-fiil eki almış bir fiille birleşen *elt-* ~ *ilt-* ve *ıd-* fiilleri ise “eylemi pekiştirir” (2004, s. 98 vd.).

Nasilov da Türk dillerindeki yardımcı fiil yapıları üzerinde durduğu bildirisinde a) Tamamlanmış eylem ifadelerinde *alk-*, *bër-*, *bütür-*, *koy-* ~ *kod-*, *tükü-*, *kal-*, *ıd-*, *elt-*; b) Etkisi süren eylemlerin ifadesinde *er-*, *tur-*, *yori-*, *olur-*, *yür-*; c) Başkasına yöneltilen eylemlerin ifadesinde *al-*, *bër-*, *kel-*, *ket-*; d) Eylemlerin tarz ifadesinde *elt-*, *bar-*, *kel-*, *koy-* fiillerinin kullanıldığını belirtir (1975, s. 508).

Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil-* adlı eserinde tasvir fiillerini “İki Tarafı Fiil Olan Birleşik Fiiller” başlığı altında ele almış, burada *Kutadgu Bilig*’de tespit edilen *bil-*, *bilme-*; *bir-*, *birme-*; *tur-*, *turma-*; *bar-* ve *kel-* fiilleriyle kurulan birleşik fiilleri ve bu yapıların anlam özellikleri üzerinde durmuştur. Ercilasun burada *bil-* yardımcı fiilinin kullanımının *Kutadgu Bilig*’in yazıldığı dönemde arttığını buna karşılık *u-* fiilinin kullanımının süratle azaldığı bilgisini vermiş, *bil-* fiiliyle kurulan yardımcı fiillerde “kolaylık ve çabukluk” ifadesi olduğundan söz etmiştir (201, s. 113-117).

Marcel Erdal, *A Grammar of Old Turkic*’te tasvir fiillerini “3.251. Actuality (Süreklilik)”, “3.252. Intention (Niyet)”, “3.253. Ability and possibility (Yeterlilik ve İmkân)”, “3.254 Version” olarak sınıflamış; son bölümde nesne versiyonu veya yararının *bër-* ile, özne versiyonu veya yararının *al-* ile sağlandığını söylemiştir (2004, s. 248-262).

Eraslan, *Eski Uygur Türkçesi Grameri*’nde tasvir yardımcı fiiller olarak adlandırdığı yapıların cümleye devamlılık, tamamlama, başlama, saygıyla yapma, lütfen yapma gibi farklı ifadeler kazandırdığından söz ederek bu yapıda görev alan yardımcı fiilleri alfabetik olarak sıralamıştır (2012, s. 443-448). Eraslan’ın bu bölümde verdiği *bol-*, *bultuk-*, *köñül örit-*, *küsüş örit-*, *una-* vb.

2 Makalede *kızın koyınta kötürü alıp ... iltü bardı* U II 25, 17 “Kızımı göğsünde kaldırarak ... götürdü.”; oğulın *tarta alıp* örü kötürdi U III 64, 8 “Oğlunu çekip alarak yukarıya kaldırdı.” cümlelerindeki *al-* fiillerinin eylem sırası bildiren asıl fiil olduğu görülür.

fiillerin zarf-fiil ve özellikle de -gAll zarf-fiil eki yapılarla birlikte kullanımının tasvir fiili olup olmadığının özellikle kaynak metin ile karşılaştırılarak gözden geçirilmesi uygundur. Bu örneklerle benzer şekilde *al-* fiilinin Uygurcada yaygın olmayan, yeterlilik ifade eden bir yapı olduğu belirtilse de burada verilen AY VII'de yer alan *kértün inanmış kişileriğ tere yığa alır siz* (AYÇetin VII, 743) örneğindeki *al-* fiilinin eserin Çince orijinalinde buraya denk gelen bölüme bakıldığında asıl fiil olarak kullanıldığı görülür (2012, s. 443). Çince metin, 437a13'te 歸信之人咸攝受 *gui xin zhi ren xian she shou* "inancına güvenen kişileri (hep) birlikte alır (kabul eder)" biçimindedir. Çince metindeki 攝受 *she shou* "almak, kabul etmek" sözlerinin varlığı nedeniyle Uygurca metindeki *al-* fiilinin iktidar bildirmediği, asıl fiil olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada yardımcı fiiller süreklilik ve tezlik bildiren yardımcı fiiller olmak üzere iki ana gruba ayrılmış, her gruba dâhil olan yardımcı fiil ve bu yardımcı fiilden önce gelen zarf-fiil ekinin sıralanmasında sıklık esas alınmıştır.

Raziye Ersan *Altun Yaruk Bağlamında Eski Uygurcada Fiil Birleşmeleri* başlıklı yüksek lisans tezinde tasvir fiillerini "Kılınış Gösteren Fiil Birleşmeleri", "Görünüş Gösteren Fiil Birleşmeleri", "Yeterlik (Olanaklılık) Kipliği" ve "Modal Yardımcı Fiiller" başlıkları altında ele almıştır.

1. İnceleme

Yukarıda da özetlenen çalışmalarda *bar-*, *bêr-*, *kel-*, *olur-*, *tur-*, *tut-*, *yat-* ve *yori-* yardımcı fiilleri kendilerinden önce gelen, zarf-fiil eki almış fiil(ler)le kalıplaşarak süreklilik bildirdiği belirtilmiştir. Ancak *Altun Yaruk*'taki örnekler incelendiğinde tasvir fiil yapılarında yardımcı fiil olarak görev alan fiillerin her zaman yardımcı fiil görevinde olmadığı, zarf-fiil eki almış bir fiilden sonra geldiğinde kimi zaman asıl fiil olarak kullanıldığı yardımcı fiil görevinde kullanıldığı kimi zaman da bu makalede ele alınan, yapılan işin sürekliliğini veya tezliğini değil, başka anlamları karşılamak üzere kullanıldığı görülmüştür. Çalışmanın bu ilk bölümünde fiiller alfabetik olarak incelenecek, asıl fiil kullanımları ve tasvir fiili olarak süreklilik ve tezlik dışındaki işlevleri ele alınacaktır:

[1] *m(a)has(a)vi tegin ol barsnuñ açın torukın emgekin tolgakın tetrü körüp tegre tegzinip közin idi andıran keterü umatın ür keç tetrü körü turup ötrü kodup öñi yorıp bartılar* (AYGulcalı Aç Bars, 182). "Mahasattva prens o kaplanın açlığını, zayıflığını, eziyetini, tam olarak izleyip, etrafında dönüp dolaşp gözünü ondan hiç ayırmadan uzun süre dikkatlice bakıp durup, sonra (bakmayı) bırakıp, başka tarafa yürüyüp gittiler." (AYGulcalı Aç Bars, s. 110)

Yukarıdaki [1] numaralı cümlede görüldüğü gibi, *yori-* ve *bar-* fiilleri aynı anlam alanına aittir ve *bar-* fiili cümlede *yori-* fiilinin anlamca tamamlayıcıdır. Bir başka deyişle bu iki fiil cümlede belirtilen işin sıralamasını bildiren

yapılardır. Cümlenin Çince orijinal metindeki karşılığına bakıldığında burada da 捨 *she* “terk etmek, bırakmak” ile 去 *qu* “gitmek” fiillerinin yer aldığı ve burada bu iki fiilin 而 *er* “ve” ile bağlandığı görülmektedir: 451c05 目不暫移。徘徊久之。俱捨而去。“Gözünü bir an bile ayırmadan yardımsever bir hâlde birlikte uzun süre etrafında gezdiler, (sonra) terk ettiler ve gittiler.” Aynı şekilde aşağıdaki [2] numaralı cümlenin Çince karşılığında da 捨 *she* “terk etmek, bırakmak” ile 去 *qu* “gitmek” fiilleri kullanılmış ve bu iki söz yukarıdaki gibi 而 *er* “ve” ile bağlanmıştır: 452b05 二王子。悲泣懊惱漸捨而去。“İki prens gözyaşları taşıp acılı hâlde birer birer ayrıldılar ve gittiler.” [3] numaralı cümlede görülen *kıkır-a bar-* yapısı da yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, kalıplaşmış bir tasvir fiili değildir. Buradaki *kıkıra* sözcüğü *bar-* fiilinin zarfıdır. Metin bağlamına bakıldığında da bu açıkça görülmektedir:

[2] *ol iki tégitler monçulayu yañın keyirkençiğ kılını ulıyu sıgtayı talıp yügüp ançada kên tēmin andıran öñi yorıp bartılar* (AYGulcalı Aç Bars, 358) “O iki prens bu şekilde feryat ederek, ağlayarak, yorulup₂ bir süre sonra derhâl oradan ayrıldılar.” (AYGulcalı Aç Bars, s. 116)

[3] *isig öz alımçılarımınñ yavlak köñülleri şeşilzün tēp tēyü ünümin idi üzmedin kıkıra bartım* „ ança yorıyu anıñ ara bir balık kapıgı közünti (AYZieme, S237)

“Beni öldürecek olanların kötü düşünceleri açılınsın diye sesimi hiç kesmeden bağırarak gittim. Öylece yürüyorken oralarda bir şehir kapısı göründü.”

Aşağıdaki [4] ve [5] numaralı cümlelerde de *bar-* fiili asıl fiil görevindedir ve önceki zarf-fiil eki almış yapılar fiilin zarfı olarak kullanılmıştır. Metin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda bu açıkça görülmektedir:

[4] *ötrü olarnıñ basasınıtı iderü bartı ançulayu iderü yorıyu neçete bir yēr-ke tegip körti bir ulug köl suvı sogulup alkingalı ugramışın* (AYUçar IX, 792) “Sonra onların arkasından takip ederek gitti.” Daha sonra, arkasından [onları] takip etmiş. Öylece takip ederken₂ bir aralık bir yere gelmiş ve büyük bir göl suyunun sızıp kaybolmak üzere olduğunu görmüş.

Çin. 449a08-10 即便隨去。見有大池名曰野生其水將盡於此 池中多有衆魚。“Doğrudan arkalarından gitti ve suyu dışarı taşan yabani bir göl gördü. İçinde birçok balık türü vardı.”

[5] *ötrü ol köl suvı kayudın sıñar kelmiş orunun tuta isteyü barıp bir ulug ügüz suvıña tegdi* (AYUçar IX, 840) “O gölün suyu hangi taraftan geliyor [acaba diye] yerini bulmak üzere izini sürmeye giderken bir büyük nehrin suyuna ulaşmış.”

Çin. 449a22-23 復更推求是池中水從何處來。尋覓不已見一大河名曰水生。“Bu gölün suyunun nereden geldiğini sorgulamak isterken bir büyük nehir gördü.”

Fiil + -p bar- yapısı, aşağıdaki örneklerde ise fiilin tamamlanmışlığını, bitmişliğini ifade etmektedir. *Bar-* yardımcı fiili bu anlamı daha çok bitimli bir fiil sonrasında kullanıldığında elde eder:

[6] *inçip igleyü birle ök sav söz kodup tutar kapar erken ölüp bartı* (AYZieme, S065) “Öylece rahatsızlanarak söz söyleyip sohbet ederken ölüp gitti.”

[7] *biz yme emgekdin ozdumuz kutrultumuz tip monça sözlep yitrinip bartılar* (AYZieme, S427) “Biz de zahmetten kurtulduk₂ deyip böyle söyleyerek kaybolup gittiler.” *anı körüp evinteki kişiler ulug yığıt sıgıt kılıp ölügüg semekle-geli ... eltmezken üç kün ertip bartı* (AYZieme, S072)

“O sırada evindekiler onu görünce feryat edip (de henüz) ölüyü cenaze töreni için götürmeden üç gün geçip gitti.”

Günümüzde Türkiye Türkçesinde de *-Ip, -Up git-* yapısının bu anlam için kullanımının devam ettiği görülmektedir.

Fiil + -U bër- yapısı *Altun Yaruk*'ta çoklukla *nomlayu bër-, ayu bër-, sözleyü bër-, ukıtu bër-* örneklerinde kullanılmış olmakla birlikte aşağıda [8], [9], [10] ve [11] numaralı cümlelerde olduğu gibi *küzetü bër-* veya *küyü küzetü bër-* yapısıyla da karşımıza çıkmaktadır. Tabii burada bu yapı aşağıda ayrıntı-ları verilen iktidari tezliği değil, *bir işi başkası için yapmayı* ifade etmektedir. Cümlelerde tanrıların canlıları koruması söz konusudur. Korumak fiili *bër-* fiili gibi bitimli bir fiil olmadığından tezlik ifadesi söz konusu olamaz:

[8] *üç erdini kutıña t(e)ñrilerke yalvarıp küzetü bërgüke ötünsün* (AYÇetin VII, 601) “Tanrılara yalvarıp gözetilip korunmayı dilesin.” (AYÇetin VII, s. 185)

Çin. 436b13 歸敬三寶諸天衆 請求加護願隨心 “Üç mücevherin sema-vi gücünü saygıyla dilesin korunmayı özgürce.”

[9] *monı monçulayu sevinser yumgı küzetü bërürler ol el hanıg üzüksüz* (AYÇetin VIII, 1644) “Tanrılar topluluğu hep birden böyle mutlu olduğunda o hükümdarı₂ daima koruyup kollarlar.”

Çin. 443c21 天衆皆歡喜 共護於人王 “Semavi varlıkların her biri mutlu olduğunda insanların kralını (*Narêndra*) korurlar.”

[10] *tört törlüg teriñ kuvragıç açınсар айасар küyü küzetü bërıp adaların emgeklerin tarkarsar keterserler (...)* (AYAyazlı, 72). “Dört tür topluluğa özenle saygı gösterse₂ gözetip koruyarak₂ engellerini, sıkıntılarını giderse₂”

Çin. 427c04-05 若見四衆受持讀誦此經王者。亦應勤心共加守護爲除衰惱 “Eğer dört kutsal topluluğu görüp bu gerçek öğreti kralını hafızada tutturup okutsa aynı zamanda çalışanlarla birlikte koruyup sıkıntıları engellese ...”

[11] *ötrü ançada ok sımtagsız kınıg katıg köjülin küyü küzetü béríp kor-kınç busuş kadgu adaların tarkarıp kéterip* (AYAyazlı, 46). “İşte ondan sonra gayretli, istekli (bir) gönülle gözetip₂ korku, endişe₂, engellerini yok edip₂ (...)”

Çin. 0427c11-12 四部之衆。深心擁護。令離衰惱。以是因緣。“Bud-ist öğretinin dört topluluğunu derin (bir) düşünce ile sarılıp korusa, ayrılıkları engelleyip sıkıntıları giderse (...)”

[11] numaralı cümledeki *küyü küzetü bér-*’in AYAyazlı 46’ya denk gelen Berlin yazmalarından birinde (U 1554 ön /1/) *tutup* olarak yer alması da ilginçtir.

[12] *öyü sakınu bo nomug körserler birök nomladaçıg bışruntaçı tutdaçıg öge alkayu bérürler* (AYAyazlı, 1237) “Bu öğretiyi düşünüp₂ gördüklerinde vaaz edeni, dikkate alanı₂ (onların) iyiliklerini fevkalade (diye) överler.”

Çin. 0432b17 見有讀誦及受持 稱歎善哉甚希有 “Öğreti kitabının okunduğunu gördüklerinde desteklerler, nadiren ‘muhteşem!’ diye fazlasıyla överler.”

[13] *éyin yorıp uzatı öge alkayu bérgey m(e)n tēp tēdi* (AYGulcalı X, 1489-1490) “Bunu takiben ebediyen (onları) öveceğim₂ dedi.” (AYGulcalı X, s. 232)

Çin. 456c03 隨讚善哉。 “Kusursuzluğuna uygun biçimde öveceğim.”

Yukarıdaki [12] ve [13] numaralı cümlelerde de *-A*, *-I bér-* yapısı bir işi başkası için yapma anlamı taşımaktadır. [12] numaralı cümledeki Çince karşılığındaki “övmek” fiili 稱歎 *cheng tan* sözleriyle ifade edilirken bu fiilin zarfı olarak 甚 *shen* “fazlasıyla” sözü kullanılmıştır. Çincedeki “fazlasıyla övmek” ifadesi Uygurca cümlede *ög- alka-* şeklinde yer bulmuştur. *Ög- alka-* ikilemesi [13] numaralı cümlede olduğu gibi *Altun Yaruk*’ta çoğunlukla Çince metindeki 讚 *zan* sözünün karşılığı olarak kullanılmıştır (Ölmez, 2016, s. 281).

Altun Yaruk’ta zarf-fiil eki almış fiilden sonra tespit edilen tek örnek olan aşağıdaki [14] numaralı cümlede *ıd-* fiilinin asıl fiil görevinde kullanıldığı, bir önceki *boşuyu* sözünün cümledeki yapıca zarfı olduğu görülmektedir. Burada eylem sıralaması söz konusudur. Dolayısıyla *boşuyu* sözü anlamca *ıd-* fiilinin hemen öncesindeki fiildir:

[14] *edgü kılınçlıg kimi köprüg étgil yaratgıl tēp munçulayu tutuzup ötrü mini boşuyu ıdtı. m(e)n boşug y(a)rılıgka tegip ol balıktın ündüm* (AYZieme, S332) “‘İyi ameller yap, gemi ve köprü inşa et’, diye emredip beni azat ederek gönderdi (veya azat etti ve gönderdi). Ben azatlık belgesini alıp o şehirden ayrıldım.”

Kal- fiilinin de zarf-fiil ekli bir yapıdan sonra kullanıldığı aşağıdaki örneklerde birlikteliğin söz konusu olmadığı, asıl fiil olarak kullanıldığı gözlenmektedir:

[15] *kaçan anta tegip ilinçü meni işin ertürtükde ötrü ol üç tégitler hua çeçek tüş yemiş evdigeli ațaları élig begke ötüñüp ayıtıp kaltılar* (AYGulcalı Aç Bars, 85) “Oraya ulaşıp eğlenip neşelendikten sonra, üç prens çiçek, meyve, (ve) yemiş toplamak için babaları hükümdara rica edip (orada) kaldılar” (AYGulcalı Aç Bars, s. 107).

Çince metinde bu bölüm, (451b06-09) “O zaman büyük kral, ferahlamak, ödüllendirmek ve gezmek arzusuyla ormana gitti. Üç prens de uyum içinde birbirlerini takip ediyordu. Çiçek ve meyve toplamak isteğiyle babalarından ayrıldılar, etrafta dolaşıyorlardı.” şeklindedir ve yukarıda yer alan bu cümle kısmen metne eklemidir. Dolayısıyla cümlenin ikinci kısmı Çince metinde yer almaz. Buradaki *kal-* fiilinin asıl fiil olduğu metin bağlamından anlaşılmaktadır.

[16] *ötrü ol kanıg yalgayı ețin barça yép koddı yalañuz kurug süñökleri ökturu kaltı* (AYGulcalı Aç Bars, 313) “Sonra o kanı yalayıp etinin hepsini yiyip bitirdi. Yalnız kuru kemikleri arta kaldı.” (AYGulcalı Aç Bars, s. 114)

Çin. 452a17-18 即便舐血噉肉皆盡。唯留餘骨。] cümlesinde de *kal-* asıl fiil görevinde kullanılmıştır.

[16] numaralı cümle Çince metinde buraya karşılık gelen cümlenin ikinci kısmında yer alan 留 *liu* “durmak”; 餘 *yu* ise “artık, kalan” anlamında sözlere. Bu bölüm Türkçeye “Yalnız kemikleri artmış olarak kaldı.” şeklinde çevrilebilir. Böylelikle buradaki *kal-* fiilinin Çince metinde ve bire bir çevrilmiş olan Uyгурca cümlede asıl fiil görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Altun Yaruk'ta tespit edilen *fiil* + *-A, -I, -U, -p kel-* yapısındaki cümleler, bağlam ve Çince karşılıkları açısından incelendiğinde bu cümlelerin çoğu zaman asıl fiil görevinde kullanıldığı görülür. Örneğin [17], [18] ve [19] numaralı cümlelerde *kel-* fiili asıl fiil görevindeyken bir önceki zarf-fiil ekli söz, fiilin zarfıdır.

[17] *ol yekniñ yumışcısı bir yek bir bitig iltü kelip erklig hanka berti* (AYZieme, S283) “O iblisin hizmetçisi bir iblis mektup getirerek (onu) hükümdara verdi.”

[18] *ançulayu ol antag küvrüg y(a)ruki yaltrıki içinte közünmiş adınçig muñadınçig savlarig körünçleyü körür erken anıñ ara bir braman éliginte küvrüg tokıgu ıgaç kötürü kelip ol altun küvrügüg tokıp ertinü ulug bedük yanıkulug ün ünér bolı* (AYKaya, 93/10)

“Böylece onun gibi davulun (güneşi andıran) parıltısı içinde görünen muhteşem sözleri işittiği sırada bir Brahman elinde davul tokmağı getirip o altın davulu çalınca çok güçlü, yankılı bir ses yükseliyordu.”

Çin. 411a21-23無量百千大衆圍繞而爲說法。見一婆羅門。桴擊金鼓。“Sayısız, yüzlerce, binlerce kalabalığı görmek için *dharma* ustasını görmek için dolaşıyordu. Bir Brahman bir metal davula vuruyor, harika sesler çıkıyordu.”

[19] *kamagta kiçigi sever amrak ogulum yalañuz kalıp kelmeser bolmiş bolgay odgurak adırılğuluk alp ada tēp monçulayu singiledi* (AYGulcalı Aç Bars, 438-439) “‘Hepsinden küçüğü, sevgili oğlum yalnız kalıp gelmezse, mutlaka olacak ayrılık tehlikesi.’ diye böylece feryat etti” (AYGulcalı Aç Bars, s. 118-119).

Çin. 452c04 最小愛子獨不還 定有乖離災厄事 “Sevgili en küçük oğlum yalnız olup (da) gelmezse (bu büyük bir) afet olacak.”

[20] *iki emiğim birgerü tüpüre bıçılur tüşedim azığ tişim koñrulup tüşüp kelir boltı erdi* (AYGulcalı Aç Bars, 509) “İki mememin beraber dibinden kesildiğini gördüm, azı dişim koparak düşüyor idi.” (AYGulcalı Aç Bars, s. 121)

[20] numaralı cümlenin Çince karşılığı [452c26-27 兩乳皆被割 牙齒悉墮落] “İki memenin her biri incinip kesilerek ön (ve) arka dişleri düştü.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir. Burada her ikisi de “düşmek” anlamına gelen 墮 *duo* ve 落 *luo* sözleri *Altun Yaruk*’ta Onuncu Kitap *Aç Bars* çatığında yer alan *azığ tişleri azızıntın koñrulup tüşer bolur* (AYGulcalı, 365, 366) “Azı dişleri ağzından koparak düşüyor(du).” (AYGulcalı Aç Bars, s. 116) cümlesinin Çince karşılığında da (Taishō, 452b08) bir arada kullanılmıştır. Buradan hareketle Çince metindeki 墮落 *duo luo* sözlerinin *Altun Yaruk*’ta *koñrul-* ve *tüş-* fiilleriyle karşılandığını düşünmek mümkündür. Böylelikle [20] numaralı cümledeki *kel-* ve *bol-* fiillerinin Çince metinde olmadığı, ekleme olduğu görülür. Cümlede yer alan *kel-* fiili sürekliliği değil, fiilin bitmişliğini bildirmektedir. Zaten iki dişin sürekli olarak kopup düşmesi mantıken de uygun değildir.

Fiil + -A, -I, -U, -p kel- yapısı aşağıdaki [21] ve [22] numaralı cümlede de bitmişlik bildirmektedir. [22] numaralı cümlede her ne kadar Gulcalı fiili “uyaniverdi” olarak aktarsa da “korkup uyandı” şeklindeki çevirinin daha uygun olduğu düşünülebilir. Bu cümlenin Çince karşılığına bakıldığında cümlenin yüklemine oluşturan yapının 遂 *sui* “ulaşmak” ve 覺 *jiao* “aydınlık” sözlerinden oluştuğu dolayısıyla “gelmek” anlamını karşılayabilecek herhangi bir sözün bulunmadığı, *Altun Yaruk*’taki bu *-p kel-* yapısının ekleme olduğu görülür. Buradaki *-p kel-* ise yukarıda söz edildiği gibi fiilin bitmişliğini bildirmektedir. Çin. 452b09得三鵠鷄。一爲鷹奪。二被驚怖。地動之時夫

人遂覺。“Üç güvercin bir şahin tarafından kovalanırken biri yakalandı ikisi zor durumdaydı deprem nedeniyle aydınlığa kavuştu.”

[21] *etözümün isig özümün têtgünlük idalaguluk üd kolu soka kelti* (AY-Gulcalı Aç Bars, 186). “İşte şimdi tam (düşündüğüm gibi), vücudumu, hayatımı adayacak₂ zaman₂ çıka geldi.” (AYGulcalı Aç Bars, s. 110)

451c06-07我捨身命。今正是時 “Bedenimi terk etmenin şimdi tam zamanı.”

[22] *üç kögürçgen atayı laçinka kavıtur erken birisi tutsukup ikegüsi korkınçlıg ozar bolur tēp monçulayu tüşeyü yatur erken yēr tepremeki üze belinlep odunup kelti* (AYGulcalı Aç Bars, 370) “Üç güvercin yavrusu (bir) doğan (tarafından) kovalanırken birisi yakalanıp, ikisi korkup kaçıyordu. Böylece rüya görüp yatıyorken yerin titremesinden dolayı korkup uyanıverdi” (AYGulcalı Aç Bars, s. 116).

Olur- fiilinin kılınışı özelliği nedeniyle süreklilik bildirdiği bilinmekle birlikte *Altun Yaruk*'ta tespit edilen *fil + -A, -I, -U, -p olur-* yapısındaki tüm örneklerde fiilin asıl fiil olduğu hem Uygurca metnin bağlamından hem de bu cümlelerin Çince metindeki karşılıklarından anlaşılmaktadır. *Olur-* fiili *Altun Yaruk*'ta dört kez *bagdaşını olur-* şeklinde tespit edilmiştir ki burada *bagdaşını* yapısının bir zarf olduğu görülmektedir. Aşağıdaki [23] - [26] numaralı cümleler bu özelliğe sahiptir:

[23] *bo y(a)rılıgı eşidip anand toyın ol kamag tērin kuvrag öjin öjin t(e)ñri t(e)ñrısı burhanıg tētrü körü olurtular* (AYÇetin VII, 159) “Üstat Anant, bu buyruğu işitince bütün cemaat tanrı(lar) tanrısı Buddha'yı iyice görerek (görecek biçimde) farklı farklı (yerlere) oturdular” (AYÇetin VII, s. 181).

Çin. 433b12-13 聞佛語已。各各至誠。瞻仰世尊。聽受神咒。“Buddha'nın konuşmasını dinledikten sonra, her biri büyük bir içtenlikle ve takdirle Yüce Efendi'ye baktı ve saygıyla sihirli sözleri dinledi.”

[24] *üç uguş yertinçütin ünüp alkuta başdınkı yēg bolup, sögütler èligi m(a)habodi sögüt tüpinte v(a)žirliḡ v(a)çirazan örgün üzesinte b(e)k bagdaşını olorup ş{a}mnu süüsün utup burhan kutın bulup* (AYAyazlı, 575) “Üç nesil yeryüzünden çıkıp herkesten daha üstün olup ağaçların hükümdarı *Mahabodhi* (adlı) ağaç dibinde elmas işlemeli taht₂ üzerinde bağdaş kurup, oturup şeytan ordusunu yenip *Buddha* kutsallığına erişip (...)”

Çin. 429b22-23 出過三界爲最勝尊。當坐菩提樹王之下。“Üç alemin ötesine gidip en iyi ve onurlu olarak ağaçların kralı (olan) bodi ağacının üzerine oturup (...)”

[25] *ötrü ol üdün ulug nomçı ratnaraşi atl(t)g açarı örü agtınıp orunta bagdaşını olurtı* (AYUçar IX, 151-152) “O anda, yüce *dharma* üstadı *Rat-*

narāsi adlı *ācārya*, tahta oturup [kendi] yerinde [Skr. *paryāṅka*] sıkıca bağdaş kurmuş.”

Çin. 444b26爾時寶積大法師 即昇高座加趺坐 “Büyük *dharma* ustası yüksek bir tahta çıkarak lotus pozisyonunda oturdu.”

[26] *üç kün ertip bartı törtünç kün tangda erte örtf [turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup a içgü koltı* (AYZieme, S075) “Üç gün geçip gitti. Dördüncü günün (sabahında) gün ırken bey yeniden canlandı oturdu ve yiyecek içecek istedi.”

Süreklilik tasvir fiillerinden olan *fiil + -A, -I, -U, -p tut-* yapısı da her zaman tasvir fiil görevinde kullanılmamakta, kimi zaman asıl fiil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda zarf-fiil eki almış yapı da bu ana fiilin yapılış tarzını anlatır. *Altun Yaruk*'ta bu anlatım özelliğine sahip pek çok örneğe rastlanır ancak bu örneklerden en sık kullanılanı kalıplaşmış bir yapı olarak sık tekrarlanan *küyü küzetü tut-* ve *küyü küzetü ayayu tut-* yapısıdır:

[27] *yana yme t(e)ñriler küyü küzetü ayayu tutmuşka (...)* (AYÇetin VIII, 1253) “Tanrılar koruyup kollayıp saygı göstermeleri nedeniyle (...)”

[27] numaralı cümlelerin Çince karşılığında yer alan *護hu* sözü “korumak”; *持chi* ise “onaylamak, desteklemek” anlamındadır. Çince *持chi* sözü *Altun Yaruk* dışında Çince'den çevrilen Uygurca metinlerin birçoğunda, örneğin *Hsüen-Tsang Biyografisi*'nde *tut-* “sahip çıkmak, değer vermek, onaylamak” anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda *küyü küzetü tut-* yapısının çoğunlukla buradaki *護持 hu chi* sözlerinin karşılığı olarak Uygurca metinlerde yer aldığı görülür.³ Çin. 442b26由諸天護持 “Tanrıların koruyup kollaması nedeniyle (...)” Aşağıdaki [28] numaralı cümlelerin Çince karşılığında da “korumak” anlamındaki *保 bao* ile “tutmak” anlamındaki *守 shou* sözü kullanılmıştır.

[28] *neñ yme bo etözüg küyü küzetü ayayu tuñup artatmagalı idi umadım* (AYGulcalı Aç Bars, 195) “Her hâlükârda bu vücudu koruyup₂, (ona) değer verip (de) bozulmasını asla önleyemedim” (AYGulcalı Aç Bars s. 110)

Çin. 451c10 恒求難滿難保守 “Daima tüm zorlukları aşıp (kendimi) koruyarak...”

[29] (...) *kop törlüg adaların tudaların tarkaru alp ağır emgeklerin kéterü üriüg uzatı küyü küzetü tutalım* (AYUçar V, 1276). “Her türlü tehlikelerini₂ defederek, çetin sıkıntılarını gidererek, her zaman₂ (onları) koruyarak₂, tutalım.”

Çin. 426c15-17 若有飢饉怨賊非人爲惱害者。我等天衆皆爲擁護。 “Eğer varsa sıkıntı, hırsızlık, insan dışındaki canlılardan gelen zarar, biz göğün varlıkları bunları gidererek koruyup kollayalım.

3 *tut-* fiilinin kurduğu birleşikler konusunda ayrıntılı bilgi için Çetin 2013'e bakılabilir.

[30] *birök ol éligler hanlar bo nom erdinig boşgundaçı tutdaçı tört törlüg terin kuvragı ayayu ağırlayu küzü küzetü tutup (...)* (AYAyazlı, 83). “Eğer o hükümdarlar₂ bu öğreti mücevherini öğrenecek tutacak dört tür topluluğu₂ saygı göstererek koruyup gözetip tutarak (...)”

Çin. 427c13-14 若彼國王。見於四衆受持經者。恭敬守護 “Eğer hükümdar dört tür topluluğu görüp, saygı gösterip koruyarak (...)”

Aşağıdaki [31] numaralı cümlede *ayayu ağırlayu tut-* süreklilik bildiren tasvir fiil yapısı değildir. Çince cümlelerin Türkçe karşılığı [456a8-9 久住於斯者奉持佛教故 護持於此經] “Uzun süre büyük bir saygıyla Buddha'nın öğretisini akıldan çıkarmadığımız için koruyup sahip çıkacağız.” şeklindedir. Çince cümledeki 久 *jiu* “uzun zaman” sözü Uygurca cümlede *uzun üdün* ile karşılık bulmuştur. Uygurca metinde karşımıza çıkan ilk *tut-* fiili Çince cümledeki 持 *chi* “tutmak, sahip çıkmak” anlamındadır ve öncesindeki *ayayu ağırlayu* sözleri bu fiilin zarfı görevindedir: *y(a)rlığıngıznu ayayu ağırlayu tut-* “emirlerinize büyük saygıyla sahip çıkmak”. Çince cümledeki ikinci 持 *chi* “tutmak, sahip çıkmak” ise Uygurca cümlede *küyü küzetü tut-* yapısı ile karşılanmıştır. Buradaki *küyü küzetü tut-* ibaresi burada da 護持 *hu chi* “korumak (ve) tutmak” sözlerinin bire bir karşılığı olarak Uygurcaya aktarılmıştır.

[31] *uzun üdün y(a)rlığıngıznu ayayu ağırlayu tutmuşka anın küyü küzetü tutgay biz* (AYGulcalı X, 1380-81). “Uzun süre emrinizi saygı göstererek₂ tuta geldiği için biz bu öğretiyi cevherini daima koruyacağız₂” (AYGulcalı X, s. 230).

Zarf-fiil eki almış bir fiilden sonra gelen *yat-* fiili de çoğu zaman tasvir fiil görevinde kullanılmamakta, süreklilik bildirmemektedir. Aşağıdaki iki cümlede geçen *saçılıp yat-* kalıbı, kemiğin veya bedeninin yere serilmiş yerde yatar vaziyette bulunmasını ifade etmektedir ve burada süreklilikten söz edilemez:

[32] *kaçan bodis(a)t(a)vniñ etözin buşi bërmiş yer oronka tegdiler erser; anta ötrü bodis(a)t(a)vniñ yaş süñökkleri inaru berü anta monta saçılıp yatmışın körüp (...)* (AYGulcalı Aç Bars, 471) “Ne zaman (ki) Bodhisattva'nın vücudunu feda ettiği yere geldilerse, orada Bodhisattva'nın yaş kemiklerinin oraya buraya saçıldığını görüp (...)” (AYGulcalı Aç Bars, s. 120).

[33] *kim erti erki bıçdaçı .. ögükk(e)yem etözin .. öngi saçılıp yatur ay .. kalmış süngük yir sayu* (AYGulcalı Aç Bars, 497) “Kim idi (o) kesen sevgili yavrumun vücudunu, dağılıp yatıyor eyvah kalan kemikleri her yerde” (AYGulcalı Aç Bars, s. 120).

[32] numaralı ilk cümlelerin Çince karşılığında *yat-* ifadesi yer almamaktadır. Çince metindeki 452c12-13 至彼菩薩捨身之地。見其骸骨。隨處交橫. ibaresinin Türkçe karşılığı, “O Bodhisattva'nın bedenini terk ettiği yere geldiler ve burada (onun) kemiklerini gördüler.” şeklindedir. Cümlelerin ikin-

ci kısmındaki 見 *jian* “görmek”, 骸骨 *hai gu* ise “kemikler, iskelet” anlamındadır. İkinci cümlelerin Çince karşılığı 452c22 我子誰屠割 餘骨散于地 “Benim çocuğumu kesen kim? Artakalan kemikleri yere saçılmış.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir. Buradaki 散 *san* sözcüğü “saçılmak” anlamındadır.

Fiil + -A, -I, -U yorı-

Altun Yaruk'ta *yorı-* fiiline zarf-fiil ekli bir fiilden sonra çok sık rastlanmamaktadır. Zaten sayıca az olan bu kullanımlarda *keze yorı-* yapısındaki gibi ünlü zarf-fiili öne çıkar.

[34] *bo iki törlüg küç küsün üze ontın sınarkı burhanlar uluşın keze yapa yorıp bodis(a)t(a)ıvlar kuvraqı birle birle bolup boşgunguluk boşgut tözlüg nom (...)* (AYTokyürek, 1176) “iki türlü güç₂ ile on yöndeki Buddha alanını sırasıyla bütünüyle gezip Bodhisattvalar topluluğu ile bir olup öğrenilecek öğrenme esaslı öğretisi (...)”

Yukarıdaki [34] numaralı cümle Çince metinde bulunmamakla birlikte Uygurca metin bağlamından burada tasvir fiilinin olmadığı, *keze* ve *yapa* sözlerinin *yorı-* fiilinin zarfı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde aşağıdaki [35] numaralı cümlede de aynı durum söz konusudur. Bu cümleye karşılık gelen Çince cümle Türkçeye [447c11-12 不復能往城邑聚落救諸病苦。] “Yine şehre (ve) köye gidip hastalıktan ve sıkıntıdan kurtaramaz.” olarak aktarılabilir. Çince cümledeki 不 *bu* (olumsuzluk işareti) ve 能 *neng* “yapabilmek” sözleri Uygurcada ... *kılğalı udaçı ermez* olarak karşılık bulmuştur. Çince metinde bulunmamasına rağmen *sayu* ve *ev ev* sözleri Uygurca metinde gezip dolaşmanın çokluğunu göstermek amacıyla yer almıştır. Uygurca metindeki *keze yorı-* “gezerek yürümek” sözleri de aynı amaçla kullanılmıştır. Burada tasvir fiil yapısı söz konusu değildir. *Keze* sözcüğü *yorı-* fiilinin zarfıdır.

[35] *neş inçip balık uluş sayu barıp ev ev sayu keze yorıp ot em kılğalı udaçı ermez* (AYUçar IX, 483). Asla şehirlere, köylere ve evlere gidip sıkıntı ve hastalıktan kurtaramaz.” “Çince metinde bulunmamasına rağmen Uygurca metinde *sayu*, *ev ev* ve *keze yorı-* yapılarının kullanımıyla anlatılan eylemin önemi ve sürekliliği vurgulanmıştır.

1.1. Süreklilik Bildiren Tasvir Fiilleri

Fiil + -p kal-

Altun Yaruk'ta *kal-* fiilinin zarf-fiil eki almış bir fiilden sonra geldiği örnek sayısı son derece azdır. Yukarıda yer alan *aşaları elig begke ötüñüp ayutıp kaltılar* ve *yalañuz kurug süñökleri ök turu kaltı* cümleleri ile aşağıdaki [36] numaralı cümlede *tutulup kal-* yapısı tespit edilmiştir. Aşağıdaki [36] numara-

lı cümle yukarıda anlam özellikleri değerlendirilen iki cümleden farklı olarak süreklilik bildirmektedir. Bu bölüm, her ne kadar Çince metinde olmasa da Uygurca metin bağlamından bu sürekliliği görmek mümkündür.

[36] *ne üçün tēp tēser k(a)ltı köni yörügler tözin keñürü okutdaçı⁴ atl(t)g bölök yañın bodis(a)t(a)vlar ağılıkı nomta **tutulup kalmış** bir y(è)g(t)rmı bölökleri şravaklar ağılıkı nomta tutulmuş üçün anın anta eki y(è)g(t)rmı tétir* (AYTokyürek, 1874) “Niçin? diye sorarsa: Doğru yorumlar esasını genişçe okutacak adlı bölüm bu şekilde Bodhisattvalar hazinesi öğretisinde tutulup kalmış on bir bölümü *śrāvaka*lar hazinesi öğretisinde tutulduğu için o orada on ikidir.” (AYTokyürek, s. 487).

Fiil + -U, -p kel-

Kel- fiilinin zarf-fiil eki almış bir fiilden sonra gelerek bu fiille süreklilik bildiren birliktelik kurmasına dair örnekler *Altun Yaruk*'ta az rastlanır.

[36] *monta biziñ ilkide berü **ulalu kelmiş** ulug küçlüg m(a)habrahmi ulug ezrua t(e)ñri aymış éliglerke hanlarka tutguluk raçaşast(t)r tégme törü bitig bar* (AYÇetin VIII, 1160) “En eskiden beri süregelmiş yüce, güçlü *Mahabrahmi* (Skr. *mahabrahma*) *Brahma* tanrının buyurduğu hükümdarların₂ uyması gereken *Rajaşastra* adlı öğreti kitabı var.”

[37] *turup kelmiş azıg ançak(a)ya tıdıp sergürüp ol azlanguluk tıtaglartın etözüg köñülüğ yığınmak erür övkesiz tēmek üze övke nızvanıg birtem tarkarmak ermez inçip **turup kelmiş** övkeg ançak(a)ya tıdıp sergürüp ol övkelegülük tıtaglartın etözüg köñülüğ yığınmak erür biligsiz timek üze biligsiz nızvanıg birtem tarkarmak ermez inçip **turup kelmiş** biligsizig ançak(a)ya tıdıp sergürüp ol yme biligsiz biligig işletgülük tıtaglar üze etözüg köñülüğ yığınmak erür* (AYTokyürek, 999, 1004, 1009) “Şöyle durup gelmiş (olan) arzu(dan) öylece vazgeçip, tahammül edip o arzulama sebeplerinden vücudu (ve) gönülü engellemektir. Öfkesiz (olmak) demek öfke ihtirasını tamamiyle yok etmek değildir. Şöyle durup gelmiş (olan) öfke(den) öylece vazgeçip, tahammül edip o öfkelenme sebeplerin(den) vücudu (ve) gönülü engellemektir. Bilgili (olmak) demek bilgisizlik ihtirasını tamamiyle yok etmek değildir. Şöyle durup kelmiş (olan) bilgisizlik(ten) öylece vazgeçip, tahammül edip o bilgisizliği besleyen sebepler(lerden) vücudu (ve) gönülü engellemektir” (AYTokyürek, s. 478-479).

Yukarıdaki [37] numaralı cümlenin Çince karşılığı olmamasına rağmen Uygurca metin bağlamından buradaki *-p tur-* yapısının sürekliliği bildirdiği görülmektedir.

4 Her ne kadar bu bölüm Çince metinde olmadığından bir karşılaştırma yapmam mümkün değilse de sözcüğün *ukutdaçı* olarak okunması bağlam açısından uygun olurdu. Zira yazılmış bir metnin *genişçe okunması* mümkün değildir ancak, *genişçe açıklanır, izah edilir*.

Fiil + -U olur-

Altun Yaruk'ta sık rastlanmayan bu yapının bir bölümü yukarıda söz edildiği gibi birleşik fiil yapısı kuruluşunda değildir. Zarf-fiil ekli bir fiilden sonra gelen *yorı-* fiilinin kurduğu birleşik yapıdaki zarf-fiil eki *-u* olarak dikkat çeker.

[38] *ötrü ol k(a)rtirakut tag töpüsinteki yığılmış üsdün t(e)ñri alçın yalayuk ulatı tolp kamağ tērin kuvrag arasinta teg erser paling' teg bir ertñü ulug bedük y(a)rukluğ tilgen içinte bir ağısız ulug t(e)ñri burkan nom nomlayu oluru y(a)rıkamışın körtiler* (AYÖlmez, 188/15) “Sonra, o Grđhrakûta dağının tepesindeki toplanmış, üstte tanrı, altta insan, ayrıca bütün₂ topluluk₂, onun arasında gibiymişçesine Paryankha-buddha gibi son derece ulu, büyük ışıklı bir tekerlek (Cakra) içinde, son derece ulu bir tanrı Buddha(nın) öğretiyi (Dharma) açıklayıp, oturup, buyurduğunu gördüler.”

Çin. 417a20-21 時會大衆。忽然皆見寶王大光照如來。轉無上法輪。說微妙法。“Büyük topluluk bir araya geldiğinde her biri aniden Diğer Buddhalar gibi gelen Buddha’yı (*Skt. tathāgata*) gördü. *Dharmanın* eşsiz tekerleğini döndürmek için mükemmel öğretiyi açıklıyordu.”

[39] *şakimuni atl(ı)g burhanıg ögrünç sevinç köñülin körser körkle egzigin keñürü nomlayu olurmışın bo nom erdini yörügin.* (AY 583/ 21-22) (AYU-çar IX, 323, 324) “Bu gibi methiyelere sahip, kutsal *caitya* yerinde, beni, *Śākyamuni* adlı *buddhayı*, içten bir mutlulukla₂, düşündüren mükemmel seslerle ve bu *dharma* hazinesinin anlamlarını [size] ayrıntılı olarak vaaz etmek için otururken görebilirler.”

Çin. 445a20於斯制底內 見我牟尼尊悅意妙音聲 演說斯經典 “Bu tümülüste (*caitya*) *Şakimuni*'yi zevk içinde harika seslerle öğretiyi açıklarken gördüğünde.”

[38] ve [39] numaralı cümlelerde geçen *nomlayu olur-* ifadesinin karşılığı her iki cümlenin Çince denginde de 說 *shuo* “açıklamak, izah etmek” fiili söz konusudur. *Olur-* fiili ise Uygurcada ekleme olarak yer almıştır. Buradan hareketle bu yapının süreklilik bildirdiği düşünülebilir. *Olur-* fiilinin asıl görevinde kullanılmış olma ihtimali azdır. Eğer böyle olsaydı eylem sırası gözetildiğinde *oluru nomla-* yapısının kullanılması daha uygun olurdu.

Fiil + -A, -U, -p tur-

[40] *yana öñreki burhanlar şarirliğ sünükleri yme yértinçüde keñürü yadılıp yügerü közünü tururlar* (AYZieme, 1243) “(...) ve daha önceki *Buddhalardan* geriye kalan kemikler de yeryüzünde geniş bir alana yayılıp geçmişten beri görünmektedir.”

[41] *kesmiş altun étig teg tikiz köni burunuñuz ol arıg süzük y(a)ruklar akını üze üzüksüz ol burunuñuz içinte taşsuk edgü yıd yıpar uzağı kötiyü tururlar*

(AYUçar V, 68) “Kesme altın süs gibi, dik (ve) düzdür burnunuz, temiz₂ ışıklar seli ile süreklidir. Burnunuzun içinden mükemmel güzel kokular devamlı yükselir” (AYUçar V, s. 265).

Yukarıdaki [41] numaralı cümlede geçen Uygurca *köti*- fiilinin kökeni ile ilgili farklı görüşler olmakla birlikte⁵ –*U tur*- yapısının sürekliliği ifade ettiği görülmektedir. Uygurca cümledeki süreklilik anlamı *uzatı* sözüyle de desteklenmiştir. Bu cümle Çince metinde [422c15-16 鼻高脩直如金鋌 淨妙光潤相無虧一切世間殊妙香] “Burun dik durur (ve) düzdür, altın gibi saf ışıklarla sele dönüşmüştür. Tüm dünyada (hiç) bulunmayan, harika koku belirir.” şeklinde yer almıştır. AYUçar V s. 402’de Uygurca cümledeki *köti*- fiilinin karşılığı olarak her ne kadar 間 *jian* (yer, boşluk; girmek) sözü gösterilse de fiil, Çince cümledeki 殊 *shu* “fark edilmek, belirlemek” sözünün karşılığı olarak kullanılmış olmalıdır. AYUçar V s. 402’de belirtilen 間 *jian* (yer, boşluk; girmek) sözü Çince orijinal metinde olmasına rağmen Uygurca cümlede yer almayan 一切世間 *yi qie shi jian* (bütün dünya) için kullanılmıştır. Ayrıca 間 *jian* sözü *Altun Yaruk*’ta ve başka Uygurca metinlerde 世 *shi* ile birlikte sıklıkla *yértinçü* sözü ile karşılanmıştır: 世間 *shi jian* = *yértinçü*.

[42] *kök vayduri erdini teg oñaru evrilip tururlar* (AYUçar V, 73). “Mavi *vaidürya* mücevheri gibi sağa dönüktür” (AYUçar V, s. 265).

0422c18 紺青柔軟右旋文 微妙光彩難爲喻 “Koyu mavi renktedir, (ve) sağa doğru kıvrılmıştır.”

[42] numaralı cümlelerin Çince metindeki karşılığında da süreklilik yapısı bulunmamasına rağmen cümlede belirtilen güzelliği övmek amacıyla yönelik olarak Uygurca cümlede bir eklemeye –*p tur*- yapısı kullanılmıştır.

[43] *bizniñ yana ordumuzka karşımuzka tegip t(e)ñridem kuşatri bolup teg-zinü turgay* (AYAyazlı 465) “Bizim ilahi sarayımıza₂ ulaşır ve yükselip (bizim için) gölgelik olarak boşluğu örter.”

Çin. 429a1-143 卽至我等諸天宮殿。於虛空中。變成香蓋。

Yukarıdaki Çince cümlede sürekliliği gerektirecek herhangi bir yapı veya söz bulunmamasına rağmen Uygurca cümledeki –*U tur*- yapısının kullanımı çok sayıdaki örnekte olduğu gibi, metinde anlatılan eylemlere süreklilik ifadesi ekleyerek söz konusu eyleme kutsallık atfetme ve o eylemin önemini artırma çabasına bağlanmalıdır. Nitekim aşağıdaki [44] numaralı cümlede Çince metindeki “bin gün ışığı parıldar” ifadesi Uygurca metinde *yüz miñ kün t(e)ñri birgerü y(a)rutu yaşutu turur* biçiminde yer almıştır. Böylece “bin” sayısı *yüz miñ*, “gün” sözü *kün t(e)ñri*, “parıldar” ifadesi ise *yarutu yaşuyu*

5 Fiilin kökeni ve yapısıyla ilgili görüşler AYUçar V s. 402’de yer almıştır.

turur biçiminde çevrilerek çok yönlü bir abartma yapılmış, tüm bu sözlerdeki kutsallık artırılmıştır.

[44] *altun öñlüg y(a)rukın y(a)rutu yaşutu turgaylar t(e)ñrim tēp ötüntiler* (AYAyazlı, 496) “‘Altın renkli ışıklar saçıp₂ yükselecek efendim’ diye belirttiler.”

Çince metindeki [429a23-24] 變成香蓋放大光明. cümlesi “Muazzam ışıklar yükselerek etrafı kaplayacak.” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Buradaki 蓋 *gai* “kaplamak” sözü Uygurcaya *yarutu yaşutu tur-* olarak çevrilmiştir. Çince metinde alanın genişliği söz konusuysen Uygurca metinde bu, zamanın genişliğiyle (süreklilik) ifade edilmiştir. Aşağıdaki [45] numaralı cümleye karşılık gelen Çince bölüm [429b07-08] 於諸佛上虛空之中。變成香蓋。金色普照。“Buddhaların üzerindeki boşlukta evreni aydınlatıcı altın renkli ışık yükselip kaplayacak” şeklinde çevrilebilir. Burada yukarıdaki [44] numaralı cümlede olduğu gibi 蓋 *gai* “kaplamak” (香蓋 *xiang gai* “koku kaplamak”) sözünün kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda [44] numaralı cümledeki 大光 *da guang* “parlak ışık” ile [45] numaralı cümlenin Çince denginde geçen 金色普 *jin se pu* “altın renkli parlaklık” sözleri Uygurcaya her iki cümlede de *altun öñlüg y(a)ruk* olarak çevrilmiştir. Bu cümlenin karşılığı olan Çince cümlede de süreklilik değil, genişlik söz konusudur.

[45] *ol kamağ burhanlar üzesinte tegzinü turup altun öñlüg y(a)rukklar ünüp y(a)rutu yaltritu turgaylar* (AYAyazlı, 533, 534-535) “Bütün o Buddhalar üzerinde dolaşıp altın renkli ışıklar yükselip ışıkacak.”

[46] *t(e)ñrim sizin yüzünüzün tolun ayka oğsatu erür yüz miñ kün t(e)ñri birgerü y(a)rutu yaşutu turur teg* (AYAyazlı, 1134) (...) “Tanrım sizin yüzünüzün dolunaya benzer. Yüz bin güneş birlikte aydınlatıyormuş gibi.

[46] numaralı cümlenin Çince karşılığı [432a11 佛面猶如淨滿月 亦如千日放光明] Buddha’nın yüzü bir dolunay gibi bembeyazdır. Aynı zamanda yüz bin gün ışığı gibi parlar.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir. Burada da yukarıdaki cümlelerde olduğu gibi Çince cümlede olmamasına rağmen Uygurca cümlede abartma amaçlı bir süreklilik söz konusudur.

[47] *bilge biliglig sav üze taşa turur üzüksüz* (AYAyazlı, 1141-1142) “Bilgi, söz ile sürekli taşar.”

Çin. 432a14 智慧德水鎮恒盈

[47] numaralı cümlenin Çince karşılığındaki 恆 *heng* sözü “sürekli, daima”; 盈 *ying* ise “dolmak, taşmak” anlamındadır. Çince cümledeki 恆 *heng* sözü Uygurca cümledeki hem *üzüksüz* sözünün hem de *-A tur-* yapısının kullanılmasına kaynaklık etmiştir.

[48] *yana inçip nizvanılıg oot yalının örtenü köye turtaçı isilmiş çolmuş köñüllüg érinç y(a)rılıg tınl(ı)g oylanların nomlug yağmur yağıtıp éñ tınçka tegürü y(a)rılıkadılar* (AYÇetin VIII, 38, 39) “Öyle ihtiras ateşiyle yanmakta₂ olan kuru₂ gönüllü, zavallı₂ insanoğlunu öğretili yağmur yağdırarak huzura erdirmek üzere buyurdular.”

[48] numaralı cümlenin Çince metindeki karşılığı [438a03-05 普覆十方世界。圓滿周遍。不可思議。能除一切煩惱炎熱。敬禮敬禮一切諸佛。] “Dünyadaki on yönü tamamen kaplayan, geniş, akıl almaz, yakıcı bütün acıları kaldırabilmek için Buddhalara saygıyla secde ediyorum.” şeklindedir. *Altun Yaruk*'ta yer alan metnin bu bölümü, Çince orijinalinden oldukça farklı bir şekilde aktarılmıştır. Çince cümlede bulunmamasına rağmen Uygurca cümledeki süreklilik ifade eden *örtenü köye turdaçı* yapısı 炎熱 *yan re* “yakıcı sıcaklık; ızdırap” sözlerinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Burada da süreklilik ifadesinin kullanılması, metinde söz edilen “yakıcı”lığı vurgulama amacına dayanır.

[49] *süvri uzun kaşınız ol yalrıyu yaşuyu tururlar kara kabuñ <ëligi> öñi teg* (AYUçar V, 62). “Yeni doğmuş ay gibi, sivri (ve) uzun kaşınız vardır, kara yaban arısı <hükümdarının> rengi gibi parlarlar₂.”

[49] numaralı cümlenin Çince karşılığı Uygurca cümleye göre biraz farklılık gösterir. Çince denk cümlenin Türkçeye çevirisi [422c14 眉細纖長類初月 其色晃耀比蜂王] “Kaşlar ince (ve) uzun, ayın başlangıcı gibidir. Göz kamaştırıcılığı kral arıya benzer.” şeklindedir. Çince cümlede 月 *yue* “ay”dan bahsedilirken Uygurca cümlede bu yer almaz. Buna karşılık Uygurca cümledeki *yalrıyu yaşuyu tur-* yapısını 耀耀 *huang yao* “göz kamaştırıcı” sözlerine bağlamak mümkündür.

[50] *yéti enüklerine egirtip kavşatıp⁶ açmak suvsamak üze sıkılıp turmuş yavrımuş sınmış etözleri alañurup küçi küsünü üzülüp unakaya ölgeli yatur erti ..* (AYKaya, 609/20) (Aç Bars, 116). “Yedi yavrusu onu çevreleyerek açlık ve susuzluktan sıkılıp zayıflamış, bitkin düşmüş vücudu yorulup gücü/kuvveti tükenmiş, neredeyse ölmek üzere yatıyorladı.” (AYGulcalı Aç Bars, s. 108)

[50] numaralı cümle ile ilgili birtakım sorunlar bulunmaktadır. R-M'de *twrmys* olarak yazılan sözcük AYKaya'da *turmuş* şeklinde okunmuşken AYGulcalı 116'da *tor(o)muş* olarak yer almış, sonrasındaki *yavrımuş sınmış* ile bir öbek kabul edilmiştir. Sözcüğün ikinci ünlüsünün genel eğilimin aksine yazmada ve R-M'de yazılmamış olması *tor(o)muş* veya *tor(u)muş* olarak okumayı zorlaştırır. Bu bölümü içeren Berlin yazma parçası mevcut olmadığından yazım karşılaştırması yapma imkânı da bulunmamaktadır. Ayrıca cümledeki yakın anlamlı *yavrımuş sınmış* ikilemesinin varlığı da *tor(o)muş / tor(u)muş* sö-

6 Sözcük AYKaya'da R-M'deki yazıma bakılarak *kavşatıp* olarak okunmuş olsa da AYGulcalı 115'teki gibi *kavşatıp* okuyuşu bağlama daha uygundur.

zünün anlamca gerekli olmadığını, söz konusu ikilemenin anlamı karşıladığını düşündürür. Ancak *Altun Yaruk*'ta ve başka metinlerde tespit edilen *torumu küçsiremi alaşurmu aç bars* (AYKaya, 610/22), *küçsiremi yavrumu torumu* (AYKaya, 116/22) türünden üç sözcüğün bir araya geldiği örneklerin varlığı ve *toro-* / *toru-* fiiline dayanan torok / toruk sözünün ilgili bölümde birkaç kez kullanılmış olması bu ibareyi *tor(o)muş yavrımış sınımış* okumaya da elverişli hâle getirmektedir. Bu çalışmada yukarıda söz edildiği gibi, sözcüğün ikinci ünlüsünün yazılmamasının fiili *tor(o)-* şeklinde okumayı zorlaştırması nedeniyle sözcüğü *tur-* olarak kabul ediyoruz. Cümlelerin Çince karşılığı 451b16-17 諸子圍遶。飢渴所逼。身形羸瘦。將死不久。“Yavrular etrafında dönüyorlardı. Açlık ve susuzluk nedeniyle sıkıntı çekiyorlardı (ve) çok geçmeden öleceklerdi.” şeklindedir. Buradaki 飢渴所逼 *ji ke suo bi* “açlık ve susuzluk nedeniyle sıkıntı çekmek” ibaresindeki 所逼 *suo bi* sözleri “sıkılmak, darlanmak” anlamındadır. Çince cümlede sürekliliği ifade eden herhangi bir söz bulunmamasına rağmen Uygurca cümlede süreklilik yapısı, yavruların çektiği sıkıntının ağırlığını anlatmak için kullanılmış olmalıdır.

[51] *açın torokın emgekin tolgakin tétürü körüp tegre tegzinip közin idi andıran kéterü umadın ür kiç tétürü körü turup ötrü kodup öñi yorıp bartılar* (AYGulcalı Aç Bars, 181). “Açlığını, zayıflığını, eziyetini, tam olarak izleyip, etrafında dönüp dolaşıp gözünü ondan hiç ayırmadan uzun süre dikkatlice bakıp durup, sonra (bakmayı) bırakıp başka tarafa yürüyüp gittiler” (AYGulcalı Aç Bars, s. 110)

Yukarıdaki [51] numaralı cümlelerin Çince karşılığı [451c03-05 飢苦如捐湊唾。時諸王子。作是議已。各起慈心。悽傷愍念。共觀羸虎。目不暫移。徘徊久之。] “Birlikte, gözlerini bir an bile ayırmaksızın zayıf kaplana bakıp uzun zaman etrafında amaçsızca dolaştılar ve (sonra) terk edip gittiler.” şeklindedir. Görüldüğü gibi Çince cümledeki 目不暫移 *mu bu zhan yi* “gözlerini bir an için ayırmadan” ve 久 *jiu* “uzun süre” sözleri Uygurca cümledeki *közin idi andıran kéterü umadın ür kiç tétürü körü turup* ibaresine kaynaklık etmiştir.

[52] *ötrü eki içileriñe azk(ı)ya öñre yorıyu tursunlar m(e)n una basa yetdim tęp (...)* (AYGulcalı Aç Bars, 247) “Sonra iki ağabeyine: ‘(Siz) azıcık ileri yürüyüverin, ben hemen yetişirim.’ diye rica edip (...)” (AYGulcalı Aç Bars, s. 112).

[52] numaralı cümlelerin karşılığı olan Çince cümleyi şöyle çevirmek mümkündür: [0451c24-25 即便白言。二兄前去我且於後。] “(Şöyle) dedi iki ağabeyine: ‘siz önden gidin ben bir süre sonra (geleceğim).’” Burada yürümekte olan üç kardeşten en küçükleri diğer ikisine yürümeye devam etmelerini bir süre sonra kendisinin onlara yetişeceğini söylemektedir. Bu bağlama uygun olarak Çince metinde karşılığı bulunmamasına rağmen süreklilik bildiren

-u tur- yapısı kullanılmıştır. Bu yapı (-A, -I, -U tur-) günümüzde de geçmişte olduğu gibi çoğu zaman süregelen bir eyleme konuşanın bir süre şahit olamayacağı durumlarda kullanılır.

[53] *miş kün t(e)ñri y(a)ruki birgerü y(a)rutu turur teg (...)* (AYGulcalı X, 1039) “tıpkı bin güneş tanrısının ışıkları birleşerek ışık saçması gibidir” (AYGulcalı X, s. 227).

[53] numaralı cümle yukarıda anlatılan [46] numaralı cümlenin ikinci kısmı ile tamamen aynıdır. Her iki cümlenin Çince karşılığına bakıldığında Çince cümlede baştaki bir karakter hariç unsurların aynı olduğu gözlenir. [53] numaralı cümlenin Çince karşılığı şu şekildedir: [455a03 猶如千日光明照] “aynı yüz bin güneş ışığının parlaması gibi.” Çince cümlede sürekliliği anlatan herhangi bir söz bulunmamasına rağmen Uygurcadaki süreklilik, [4] numaralı cümlede olduğu gibi, abartma amacına yöneliktir. Hatta her iki cümlede yer alan *birgerü* sözü de bu amaca hizmet eder ve Çince metinde karşılığı yoktur.

Fiil + -U tut-

Altun Yaruk'ta *tut-* fiilinin zarf-fiil eki almış bir fiilden sonra gelerek bu yapıyla birliktelik kurduğu çok sayıda örnek vardır. *Fiil + zarf-fiil + tut-* yapısı bakımından eserde en dikkat çekici kullanım *küyü küzetü tut-* yapısıdır. Bu yapının çoğu zaman süreklilik belirttiği düşünülse de Çince metne bakıldığında burada da *tut-* “tutmak, sahip çıkmak; desteklemek” anlamındaki 持 *chi* veya 守 *shou* sözünün varlığı *küyü küzetü tut-* ibaresinin “daima koruyup kollamak” değil “koruyup kollayarak sahip çıkmak” anlamında olduğunu gösterir. *Altun Yaruk*'ta ve Uygur Türkçesinin başka eserlerinde sıklıkla kullanılan *ayayu ağırlayu tut-* yapısının ise *küyü küzetü tut-* ibaresinden farklı olarak süreklilik bildirdiği gözlenmiştir. Çince metinde *ayayu ağırlayu tut-* ibaresinin karşılığı olan bölümlerde *tut-* anlamını karşılayan herhangi bir sözün kullanılmamış olması da bu görüşü destekler. Bu bölümde *Fiil + zarf-fiil + tut-* yapısının süreklilik bildirdiği cümlelere yer verilmiştir:

[54] *inçip bo nom erdinig ayayur ağırlayur tınl(t)glarıg biz yme olarnı ayayu ağırlayu tuta teginelim t(e)ñrim tēp ötüntiler* (AYUçar V, 1282-1283). “Böylece bu *dharma* hazinesine hürmet gösteren₂ canlılara, biz de onlara hürmet göstererelim₂ tanrım diye arz ettiler.”

[54] numaralı cümlenin Çince karşılığı [426c19 亦當恭敬供養如佛不異] “Biz Buddhalara yaptığımız gibi (onlara da) aynı şekilde saygı₂ gösterelim.” şeklindedir. Bu cümleden anlaşılacağı gibi Çince metinde sürekliliği barındıran bir söz olmamakla birlikte buradaki 恭 *gong* “büyük saygı duymak” ve 敬 *jing* “hürmet etmek” sözlerinin varlığı Uygurca cümlede saygının ne kadar büyük olduğunu göstermek amacıyla *ayayu ağırlayu tut-* türünden bir süreklilik yapısını doğurmuş olabilir. Her ne kadar burada Çince metindeki

恭敬 *gong jing* ikilemesinin Uygurcaya *aya- ağırla-* şeklinde çevrilmiş olabileceği düşünülse de Çince metinde “saygı göstermek, hürmet etmek” anlamındaki tek sözcük için de çoğu zaman kalıplaşmış olarak *aya- ağırla-* ikilemesinin kullanıldığını hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla 恭敬 *gong jing* ibaresindeki sözlerden birinin fazlalık olduğunu ve bu fazlalığın Uygurcaya süreklilik olarak yansıtıldığını düşünmek mümkündür.

[55] *k(e)ntü öz etözlerin iduk orunların y(a)ruflu yaltrıtu tutgalı umazlar* (AYÇetin VIII, 1129- 1130) “kendi bedenlerini, kutsal mekânlarını aydınlatamazlar.”

Çince metinde cümle [442a18 及以自身長居勝位。] “... ve kendi bedenleri, kutsal mertebeleri uzun sürmez.” şeklindedir. Çince cümlede “kutsal mertebeler”den söz edilirken Uygurca metinde “kutsal mekânlar”dan bahsedilmektedir. Uygurca metinde “kutsal mekânların sürekli aydınlatılmasının mümkün olamayacağı” anlatılmıştır. Çince metindeki 長 *chang* “(zamanda veya mekânda) uzun” sözü *Altun Yaruk*’ta *y(a)rutu yaltrıtu tut-* ibaresinin kullanılmasına neden olmuştur.

Fiil + -p yat-

[56] *ne bo bayagut oğlın körtükte ötrü ol umunçlug köñülin tétrü körüp közlerin ançakya yme öñi këtermedin tétrü körüp yatdılar* (AYUçar IX, 829) “[Bahlıklar] o *şreşth*’nin oğlunu gördüğü vakit, [onu] umutla seyredip gözlerini bir an dahi kırpmadan [ona] dikkatlice bakıp kalmışlar” (AYUçar IX, s. 139).

Yukarıdaki [56] numaralı cümlenin Çince karşılığı [449a19 見是長者心有所悌。隨逐瞻視目未曾捨。時長者子。] “*Zhang Zhe*’yi gördüğünde gönlündeki umutla ona bakarak₂ gözlerini asla *Zhang Zhe*’den ayıramadı.” şeklindedir. Buradaki 未曾 *wei ceng* sözleri *ançakya yme öñi këtermedin*; 瞻視 *zhan shi* “bakmak (ve) seyretmek” ise *tétrü körüp yatdılar* sözleriyle karşılanmıştır. “Bakmak” fiilinin Çince metinde 瞻視 *zhan shi* “bakmak (ve) seyretmek” olarak iki sözle karşılanması Uygurcada hem *tétrü* sözcüğünün hem de *körüp yat-* gibi süreklilik yapısının kullanılmasına neden olmuştur.

Fiil + -U yori-

[57] *yolta tuşdı iki oğlanın yıglayu sıgtayu yorırlar (...)* (AYGulcalı X, 837) “Yolda iki oğluna rastladılar: ağlaya sızlaya yürüyor (...) (AYGulcalı X, s. 225)

Çince cümlede [454b01 路逢二子行啼泣 “Yolda karşılaştı iki çocuğuyla feryat edip ağlıyordu.”] “yürümek” anlamında herhangi bir sözcük bulunmamaktadır. Başka örneklerde de olduğu gibi, Çince metindeki 行啼 *xing ti* “feryat etmek” ve 泣 *qi* “ağlamak” sözlerinin varlığı, feryadın çokluğunu ve

sürekliliğini göstermek için hem *yıgla- sıgta-* ikilemesinin hem de süreklilik bildiren *yortı-* yapısının kullanılmasına neden olmuş olabilir.

1.2. Tezlik Bildiren Tasvir Filleri

Fiil + -A, -U bër-

Orhon Yazıtları'ndan başlayarak karşılaşılan *bër-* fiili bugün olduğu gibi geçmişte de tezlik bildirmek için kullanılan bir fiil olmuştur. Fiilin tasvir fiili olarak görevi bununla sınırlı değildir. Bir işi başkası için yapma anlamı da verir. Her ne kadar birçok araştırmacı yazıtlardaki (...) *élin törüsün tuta bërmiş iti bërmiş* KT D 1 vb. ifadelerde fiilin başkası için yapıldığı düşüncesi ortaya atılmış olsa da aşağıda *Altun Yaruk*'taki örneklerde de görüleceği gibi, bu tür örneklerde fiil yine kılınışı gereği tezlik anlamına yakındır. Ancak bu örneklerde bir işi ustaca yapabilmekten kaynaklanan tezlik söz konusudur. Bu durum iktidari tezlik olarak adlandırılabilir. Yazıtlarda *t(e)ñriden* kut alan *kagamın* devleti ve yasalarını çabucak düzenleyebilme yetisi vardır. Buna benzer bir durum *Altun Yaruk*'ta ve diğer Budist Uygur metinlerinde *nomlayu bër-* ve *ayu bër-*, *sözleyü bër-* ve *ukıtu bër-* fiilinde görülür. Buddha, eksiksiz bilgisiyle karşısındakilere “anlatabilme, izah edebilme”, bunu da “(bilenlere özgü olarak) çabuk yapabilme” yetisine sahiptir. Çince metinde *nomlayu bër-* ve *ayu bër-*, *sözleyü bër-* ve *ukıtu bër-* yapılarının taşıdığı tezlik veya herhangi başka bir ifade içeren söz bulunmamaktadır. *bër-* yardımcı fiili *Altun Yaruk*'ta ekleme olarak görülür. Aşağıdaki [60] numaralı cümlenin Çince karşılığına bugün ulaşılamasa da diğer örneklerden burada da aynı uygulamanın yapıldığını, 說 *shuo* “açıklamak” sözünün Uygurcaya *nomlayu bër-* olarak çevrildiğini düşünmek mümkündür. Aşağıdaki örneklerin tamamındaki *bër-* yardımcı fiili yukarıda söz ettiğimiz iktidari tezlik anlamına sahiptir.

Aşağıdaki [58], [59], [61], [62], [64], [36], [70], [71], [72], [73] ve [74] numaralı cümlelerin Çince denklemlerinde 說 *shuo* “açıklamak” sözü ile temsil edilen ifadeler *Altun Yaruk*'ta *nomlayu bër-*, *ayu bër-*, *sözleyü bër-* ve *ukıtu bër-* ile karşılanmıştır. Bu fiiller kimi zaman *aça yada*, *adırtlıg*, *keñürü* vb. zarflarla desteklenmiştir. Çince denk bölüme bakıldığında buradaki sözlerin kimi zaman Uygurcaya aktarılmadığı görülür. Örneğin aşağıdaki [24] numaralı cümlede Çince metindeki 廣 *guang* “geniş” sözüne rağmen Uygurca cümlede herhangi bir zarf yer almamıştır. [25] numaralı cümlede ise Çince metinde bulunan zarfın Uygurca cümlede bulunduğu görülür. Buradaki 分別 *fen bie* sözleri “ayırt edici” Uygurcaya bire bir şekilde *adırtlıg* olarak aktarılmıştır.

[58] *tiltagın sizlerke anı amtı nomlayu bèreyin* (AYUçar V, 21). “Nedenini sizlere şimdi vaaz edivereyim.” (AYUçar V, s. 264)

Çin. [422c01此之因緣。我爲汝等。廣說其事。] “Bunun nedenini size ayrıntılı olarak açıklayayım.”

[59] *anı eşidip m(e)n saña adırtılığ ayu bèreyin tēp (...)* (AYUçar V, 671). “Senin soruna cevaben ayırt edici şekilde anlatmalıyım.”

Çin. 425a14隨汝意所問 吾當分別說。 “Düşündüklerinize uygun olarak ben size ayrıntılı olarak açıklayacağım.”

[60] *anı amtı m(e)n sizlerke ayu bèreyin* (AYAyazlı, 310). “Onu şimdi ben sizlere söyleyiverim.

[61] *amtı bo d(a)r(a)nı nomnuñ tutguluk törüsün ayu bereyin tēp anta ötrü şlök takşutın inçe tēp tēdi* (AYÇetin VII, 594). “Şimdi bu *dharaniyi* yerine getirme kuralını söyleyeyim”, diyerek şiirle şunları söyledi” (AYÇetin VII, s. 185).

Çin. 436b10-11受持法式。即說頌曰 “Bu öğretiyeye sahip olma ritüelini şiirle anlatayım.”

[62] *m(e)n inçip saña nomlayu bèreyin* (AYÇetin VIII, 1148-1149) “Ben sana şöyle anlatayım.”

Bu cümle Çince metinde bulunmamaktadır. Öncesinde 442a23-24曰汝當諦聽。 “Sen dikkatlice dinlemelisin’ dedi.”

[63] *saña nomlayu bèreyin tēp* (AYÇetin VIII, 1177-1178) “Ben sana anlatıvereyim’ diye (...)”

Çin. 442b03當爲汝說。 “Ben sana anlatacağım.”

[64] *m(e)n sizlerke öyre ajuntakı bo nom erdinike ağır ayag kılmış tıltagımın nomlayu bèreyin* AYUçar IX 23 “Şimdi sizin için geçmişte bu öğretiyeyi elde etme nedenimi açıklayayım.”

Çin. 444a17我今爲汝說其往昔奉法 “Şimdi sizlere öğretiyeye tutunma nedenimi açıklayacağım.”

[65] *anı maña adırtılığ ayu bēriñ tēp tēdi* (AYUçar V, 890). “Onu bana ayrıntılarıyla söyleyiverin, dedi” (AYUçar V, s. 283).

Çin. 425c12 如何行菩提行。答言。 “Bodhi aydınlanmasının nasıl olduğunu bana cevaplayın.”

[65] numaralı cümlenin Çince metindeki karşılığında yine tezlik anlamı bulunmamasına rağmen Uygurca tercümede –*U bër-* yapısı tercih edilmiştir. Ancak, diğer cümlelerin aksine burada 說 *shuo* “açıklamak, izah etmek” sözü bulunmamakta Uygurca metinlerde genelde *kiginç (kikinç)* ve *kiginç (kikinç)* *bër-* sözleri için kullanılan 答 *da* sözü yer almaktadır.

[66] *kamag tınl(ı)g oğlanın edgüke meñike yaratguluk kəñ alkıg yol orukug neçe yada körkitü bértiñ* (AYGulcalı, 1097) “Canlılar için iyilik (ve) huzur yaratacak (olan) geniş₂ yolu₂ nasıl (da) açarak₂ gösteriverdin.” (AYGulcalı X, s. 227)

[67] *k(a)ltı öñreki ulug arjular körkitü sözleyü bértiler* (AYÇetin VII, 726) “Nasıl ki, önceki yüce kâhinler göstererek söyleyiverdilerse.” (AYÇetin VII, s. 188)

Çin. 437a07 皆如往昔仙人說 “Aynı eski azizler (kâhinler) gibi açıklarlar.”

[68] *neçökin erser katıgıñıñ körkitiñler biziñe tarkaru kéterü bəriñler* (AYGulcalı X, 698-699) “Ne olursa olsun uğraşarak bize gösteriniz; içimizdeki kederi gideriveriniz₂.” (AYGulcalı X, s. 223).

Çin. 453c08 云何令我見 解我憂悲心 “Hangi sebeple olduğunu bize gösterin (sonra) sıkıntı ve kaygılarımızı giderin.”

Yukarıda yer alan [68] numaralı cümlenin Çince karşılığında yer alan 解 *jie* sözü “serbest bırakmak, halletmek, gidermek” (G 1515) anlamlarına sahiptir ve cümle neredeyse kelimesi kelimesine Uygurcaya çevrilmiştir. Çeviriyle orijinal metin arasındaki tek fark, ana cümlenin yüklemi olan 解 *jie* sözünün karşılığının Uygurcada tezlik bildiren tasvir fiili yapısında kurulmasıdır. Nitekim AYGulcalı X s. 254’te de bu durumdan söz edilmiştir. Tabii bu tezlik ifadesi yukarıda da söz edildiği gibi, iktidari tezliktir. Söz konusu fiil, Uygurca metinde çoğunlukla *kutru-* ve *oz-* fiilleriyle karşılanmıştır.

[69] *ol üdlerte bir uçlug kut kolmuşım küçinte tıtağı éy(i)n tınl(ı)glarıg ozguru kutgaru bėrgüke (...)* (AYGulcalı X, 889). “(Çünkü) o zamanlarda bir yönlü kut dilememin gücü sayesinde canlıları kurtarıvermek₂ içindi.” (AYGulcalı X, s. 225)

Çin. 454b19 由昔本願力 隨緣興濟渡 “Eski zamanlarda arzularımın gücü sayesinde kurtarır.”

[69] numaralı cümlede *ozgur-* *kutgar-* fiilleriyle karşılanan 濟渡 yapısındaki 濟 *ji* fiili (Ölmez, 2016, s. 280), *kutgar-* ve *ozgur-* fiilleri dışında (救 *jiu* ile birlikte) kimi zaman “dayanak olmak” [umug ınag bol-]; “yardım etmek” [isig özümün ula-] anlamlarını karşılayan sözler için de kullanılmıştır. Buradaki 渡 *du* sözü ise birleşik fiilin isim unsuru olarak düşünülebilir (= geçiş sağlamak vb.). Böylelikle Uygurca metindeki *ozgur-* *kutgar-* yapısının nedeni bu iki sözün yan yana kullanılmasıdır. Nitekim 濟 *ji* sözü tek başına metinde hem *kutgar-* hem *ozgur-* fiillerinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

[70] *t(e)rk bolmuşımınñ tıtağın nomlayu bėreyin kop süzüük köñülin tėtrü tıñlanlar tēp y(a)rılıkadı* (AYGulcalı X, 53) “Hemen yaratılışımın sebebinin

anlatıvereğim, tam temiz gönlünüz ile iyice dinleyin!” diye buyurdu.” (AYGulcalı X, s. 222)

Çin. 451a28 說是舍利往昔因緣汝等善思當一心聽。“(Ben) bedenime (Śarīra) ulaşma sebebimi anlatıyorum, siz tüm kalbinizle düşünün, dikkatle dinleyin.”

[71] (...) *bodi tégme burkan kutınıñ ugrayu tıltagın sizlerke aça yada nomlayu bértim* (AYGulcalı X, 1314-1315) “ (...) bodhi denilen Buddha saadeti-nin doğrudan sebebini sizlere açarak₂ vaaz ediverdim.” (AYGulcalı X, s. 230)

Çin. 455c17 法 菩提正因已為汝說。“Öğreti aydınlığının sebebini sizin için açıkladım.”

[72] *t(e)ñri t(e)ñrısı burkanka şlok takşutın inçe tęp ötünti kējürü nomlayu bértiñiz monı monçulayu bo nomug* (AYGulcalı X, 1431) “Tanrılar tanrısı Buddha’ya şiir söyleyerek şöyle arz etti: ‘Bu öğretiyi bu böylece genişletip vaaz ettiniz.’” (AYGulcalı X, s. 231)

Çin. 456a25-26 說伽他曰佛說如是經 “Bir şiir söyledi Budha’ya: vaaz ettiniz böylesi bir dersi (öğretiyi).” Bu cümlede iki kez geçen 說 *shuo* “açıklamak, izah etmek” sözü Uygurca cümlede *ötün-* ve *nomlayu bër-* sözleriyle karşılanmıştır. Ayrıca Çince cümlede herhangi bir söz bulunmamasına rağmen Uygurca cümlede *kējürü* zarfı kullanılmıştır.

[73] *t(e)ñrim sizin oñaru küzetmekiñiz küçinte t(e)ñrili yalañuklı kuvragka kējürü ukıtu bergey m(e)n tęp tedi* (AYGulcalı X, 1475-1476) “Tanrım sizin iyileştirip gözetmeniz sayesinde (bu öğreti cevherini) tanrılar ve insanlar topluluğuna genişletip anlatıvereğim.’ dedi.” (AYGulcalı X, s. 231)

Çin. 456b26-27 睹史天由世尊加護廣為人天說。”Dünyayı korumanız onuruna insanlar ve tanrılar topluluğuna genişliğince anlatacağım.”

Yukarıdaki [70], [71], [72] ve [73] numaralı dört cümlenin Çince denk bölümlerinde bulunan 說 *shuo* sözü [43] numaralı cümle dışındaki diğer üç cümlede ... *nomlayu bër-* yapısıyla karşılanmıştır. [43] numaralı cümlede *ukıtu bër-* olarak aktarılan 說 *shuo Altun Yaruk*’ta ve başka Uygur metinlerinde *nomla-*, *nomlayu y(a)rılıka-*, *y(a)rılıka- ög-alka-*, *ötün-*, *takşur-* sözle-, *të-*, *ukıt-*, *yad-* fiilleriyle karşılanmıştır. Dört cümlede de tezlik tasvir fiili yapısını gerektirecek Çince bir söz bulunmamaktadır. Ancak *nomlayu bër-* ifadesi *Altun Yaruk*’ta ve başka pek çok Budist Uygur metninde sıklıkla kullanılan bir kalıp ifade hâlini almıştır.

[74] *bo iduk kutlug altun öñlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmüş nom eligi atl(i)g nom erdinig aça yada nomlayu bërıp* (...) (AYayazlı, 799-800) “altın renkli parlak-parıltılı₂, her şeyden (çok) yüceltilmiş öğretinin hükümdarı adlı öğreti mücevherini açıklayarak₂ vaaz verip (...)”

[74] numaralı cümlenin Çince metindeki karşılığı [430b15-16 演說如是微妙經典。 “Bu gizemli, mucizevi öğretisi sutrasını vaaz edip anlatmak (...)” şeklindedir. Burada yukarıdaki benzer cümlelerden farklı olarak 說 *shuo* “açıklamak, izah etmek” sözünden önce 演 *yan* “vaaz vermek” kullanılmıştır.

[75] *alku t(e)rs tetrü asığ nomluglar kelip sezik ayıtip ol ayıtmış seziklerin uz aç a adıra yora bërîp olarnı utmak yêgedmek p(a)ramit têmek savnuş yörügi erür* (AYTokyürek, 2713). “Bütün yalan yanlış ters₂, Budist olmayan öğretililer gelip şüpheyle sorup o sordukları şüphelerini maharetle ayırıp yorumlayarak onları yenmek₂, pāramitā denilen sözün açıklamasıdır” (AYTokyürek, s. 496-497).

Çin. 419b3-4 一切外道來相詰難。善能解釋。令其降伏。是波羅蜜義。 “Bütün Budist olmayanlar gelip zor sorular sorduklarında zor olanları açıklamak pāramitā'nın anlamıdır.”

Bu cümlede *aça adıra yora bër-* Budist öğretiyi bilenlerin Budist olmayanları ikna için yaptıkları işidir. Onlar öğretiyi iyi bildikleri için izahı da kolayca ve çabucak yapabilirler. Dolayısıyla yine iktidari tezlik söz konusudur.

[76] *yene adınlarığ y(e)me kilturmakları üze adınaguka y(e)me aç a bërmiş bolur* (AYTokyürek, 516) “Yine başkalarına da (iyi eylemleri) yaptırdıkları için başkalarına da (iyi yolu) aç vermiş olur(lar)” (AYTokyürek, s. 473).

Bu cümlenin Çince karşılığı olmamasına rağmen metin bağlamında yukarıda yer alan cümlelerdeki gibi iktidari tezlik anlamı sezilmektedir.

2. Sonuç

Bu çalışmada *Altun Yaruk*'ta tespit edilen, zarf-fiil eki almış bir fiilden sonra gelerek süreklilik ve tezlik ifade etme ihtimali bulunan *bar-*, *bër-*, *id-kal-*, *kel-*, *olur-*, *tur-*, *tut-*, *yat-* ve *yori-* fiilleriyle kurulmuş yetmiş altı cümle incelenmiştir. Sıraladığımız özellikleri taşıyan cümlelerin eserde tespitinin ardından bu fiillerin cümlede asıl fiil olup olmadığı, yardımcı fiil ise süreklilik ve tezlik ifadesi taşıyıp taşımadığı hem *Altun Yaruk*'a hem de metne kaynaklık eden Çince metne bakılarak araştırılmıştır. *Bar-*, *bër-*, *id-kal-*, *kel-*, *olur-*, *tur-*, *tut-*, *yat-* ve *yori-* fiillerinin asıl fiil olarak görev yaptığı cümlelerle yardımcı fiil olmakla birlikte süreklilik ve tezlik ifadesi dışında görevi üstlenmiş olduğu cümleler çalışmanın 1. *İnceleme* başlığı altında değerlendirilmiş, süreklilik ve tezlik ifade eden cümleler ise 1.1. ve 1.2. numaralı başlıklar altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Buradan hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Altun Yaruk'ta fiil + zarf-fiil + fiil (*bar-*, *bër-*, *id-kal-*, *kel-*, *olur-*, *tur-*, *tut-*, *yat-* ve *yori-*) yapısını barındıran cümlelerin Çince metindeki karşılıklarına bakıldığında bu cümlelerin çoğunluğunda süreklilik veya tezlik ifadesi taşıyan herhangi bir sözün kullanılmadığı görülmüştür. Bununla birlikte çevirmen-ya-

zarların eklemesiyle Uygurca metne bu cümleler süreklilik ve tezlik ifadesiyle aktarılmıştır. Örneğin, *Altun Yaruk*'ta sıklıkla geçen *ayu bér-* ve *nomlayu ber-* yapıları *Altun Yaruk*'ta ve başka eserlerde sıklıkla bir kalıp olarak kullanılmıştır. *Ayu ber-* sözüne *Altun Yaruk* dışında *Şine Us* yazıtında, Uygur Türkçesinin Manihaist ve Budist çevreye ait başka eserlerinde (KP, Maitrisimit vb.) ve Karahanlı Türkçesinin önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig*'de birçok kez rastlanır. Çince metinde olmamasına rağmen süreklilik anlamı vermek üzere kullanılan *kötüyü tur-* “(koku) yükselip durmak; *evrilip tur-* “dönüp durmak”; *közünü tur-* “görünüp durmak”; *tegziniü tur-* “kuşatıp, çevreleyip durmak”; *y(a)rutu yaşutu tur-* “parlayıp durmak”; *y(a)rutu yaltritu tur-*; “parlayıp durmak”; *taşa tur-* “taşıp durmak”; *örtenü köye tur-* “yanıp durmak, yanmakta olmak” vb. yapılar metinde üstün kabul edilen fiillerin, işlerin sürekli gerçekleştiğini, bu değerlerin sürekli var olduğunu göstermek, üstünlüğünü abartmak üzere kullanılmış yapılardır. Bunların zıddı olarak *sıkılıp tur-* “uzun süredir sıkıntı içinde olmak” vb. yapılarda da olumsuz olayların, durumların etkileyiciliğini artırmak amacıyla sürekliliğe başvurulduğu gözlenir.

Çince metinde sürekliliğin veya tezliğin bir sözle ifade edildiği durumlarda *Altun Yaruk*'ta çoğu zaman bu sözün çevirisinin yanında tasvir fiilinin de kullanıldığı gözlenmiştir. Örneğin [47] numaralı *bilge biliglig sav üze taşa turur üzüksüz* cümlesinin Çince karşılığında bulunan 恆 *heng* “sürekli, daima” sözü Uygurca cümlede üzüksüz ile karşılanmakla yetinilmemiş cümlede anlatılan fiil, *taşa tur-* yapısı ile desteklenmiştir. Aynı şekilde [59] numaralı *anı eşidip m(e)n saña adırtlıg ayu bereyin tēp (...)* cümlesinin Çince karşılığında bulunan 分別 *fen bie* “ayırt edici” sözleri Uygurcaya *adırtlıg* olarak çevrilmiş, buna ek olarak cümleye *ayu bér-* yapısı ile devam edilmiştir.

Altun Yaruk'ta tespit edilen tezlik tasvir fiili yapısındaki kullanımlarda dikkat çeken nokta cümlelerde sözü edilen *aç-* “açmak (burada) konuyu açmak, açıklamak”; *ay-* “söylemek”; *körkit-* “göstermek, (cümlede) konunun ayrıntılarını göstermek”; *nomla-* “vaaz vermek; açıklamak”; *ozgur- kutgar-* “kurtarmak”; *sözle-* “söylemek, izah etmek”; *tarkar- kēter-* “gidermek” fiillerinin bir yetenek veya güç, kudret gerektirmesidir. Söz konusu cümlelerin Çince metindeki karşılıklarına bakıldığında burada tezliği gerektirecek herhangi bir sözün yer almadığı görülmektedir. *Altun Yaruk*'ta bu cümlelerin tezlik ifade eden *bér-* fiiliyle kullanılması, iktidari tezlik olarak adlandırabileceğimiz, cümlede sözü edilen işin konuyu iyi bilenlere özgü ustalıklı veya güç sahiplerine yaraşır şekilde tez zamanda gerçekleştiğinin / gerçekleşeceğinin anlatılmak istenmesine bağlanmalıdır. Her ne kadar Çince ile Türkçe yapı bakımından farklı olsa da Çincedeki sözler Türkçede ekler ve tasvir fiili gibi yapılarla karşılanmıştır. Hem süreklilikle ilgili hem de tezlikle ilgili olarak Çince metinde herhangi bir söz bulunmamasına rağmen Türkçede tasvir fiillerinin

kullanılması Türkçenin anlatım özelliğiyle ilgili olmalıdır. Tüm bunları çevirmen yazarların üslup özelliğine veya metinlerin dinî içerikli olması nedeniyle anlamın kuvvetlendirilmesi çabasına bağlamak doğru olmaz. Burada tespit edilen cümlelerdeki tasvir fiili yapılarının başka dönem ve sahalarda yazılmış eserlerde de bulunması bunun göstergesidir.

Altun Yaruk'ta ve başka metinlerde bulunan zarf-fiil ekli bir yapıdan sonra gelen, aynı zamanda tasvir fiili olarak da kullanılan bir fiilin asıl fiil olup olmadığı, zarf-fiil eki almış yapının fiilin zarfı olup olmadığı kimi zaman tam olarak anlaşılammaktadır. Bu durumda Çince orijinal metne bakmak uygun bir çözüm olabilir. Zira Çince metinde asıl fiil görevindeki sözler Uygurcaya büyük çoğunlukla çevrilmiştir. Eğer Uygurca metinde yer alan bir fiilin Çince metinde karşılığı yoksa yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, bu fiil büyük ihtimalle bir tasviri yardımcı fiildir. Böylelikle bazı çalışmalarda tasviri yardımcı fiil olarak Uygurcada kullanılmaya başladığı söz edilen *al-*, *bar-*, *kal-*, *kel-*, *olur-* vb. fiillerin durumu orijinal metne bakıldığında anlaşılabilir. Söz konusu fiil yapıları bu bakış açısıyla yeniden değerlendirilmelidir.

Altun Yaruk'ta Süreklilik ve Tezlik Bildiren Tasvir Fiilleri:

aça bër- [76]	tarkaru kèterü bër- [68]
adıra yora bër- [75]	taşa tur- [47]
ayayu ağırlayu tut- [54]	tegzinü tur- [43], [45]
ayu bër- [59], [60], [61], [65]	turup kel- [38]
evrilip tur- [42]	tutulup kal- [36]
körkişü sözleyü bër- [67]	ukıtu bër- [73]
körü tur- [51]	ulalu kel- [37]
körüp yat- [56]	yada körkitü bër- [66]
kötüyü tur- [41]	y(a)rutu tur- [53]
közünü tur- [40]	y(a)rutu yaltritu tur- [45]
nomlayu bër- [58], [62], [63], [64], [70], [71], [72], [74]	y(a)rutu yaltritu tut- [55]
nomlayu olur- [38], [39]	y(a)rutu yaşutu tur- [44], [46]
ozguru kutgaru bër- [69]	yaltrıyu yaşuyu tur- [49]
örtenü köye tur- [48]	yıglayu sıgtayu yorı- [57]
sıkılıp tur- [50]	yorıyu tur- [52]

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. kitap (karşılaştırmalı metin yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AYAyazlı]
- Çetin, E. (2012a). Uygurcada *tut-* fiiliyle kurulan birleşik fiiller. *Dil Araştırmaları*, 11, s. 81-104.
- ___ (2012b). *Altun Yaruk yedinci kitap*. Adana: Karahan Kitabevi Yayınları. [AYÇetin VII]
- ___ (2017). *Altun Yaruk sekizinci kitap*. Adana: Karahan Kitabevi Yayınları. [AYÇetin VIII]
- Digital dictionary of budhism*. Erişim tarihi: 11.04.2018. Erişim adresi: <http://buddhism-dict.net/>
- Eraslan, K. (2009). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig grameri – fiil-*. 2. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic*. Leiden-Boston: Brill Publications.
- ___ (2013). Tezlik fiilinin kaynağı. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih TEZCAN'a Armağan*, 13, s. 169-173.
- Ersan, R. (2015). *Altun Yaruk bağlamında Eski Uygurcada fiil birleşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese – English dictionary*. Shanghai, China and London.
- Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme teorisi ve Türkçe fiil birleşmeleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" öyküsü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AYGulcalı Aç Bars]
- ___ (2015). *Altun Yaruk Sudur X. kitap (Metin-çeviri-açıklamalar-sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [AYGulcalı]
- Johannes, N. (1958a). *Suvarṇaprabhāsottamasūtra, das Goldglanz-sūtra, ein Sankrittext des Mahāyāna-Buddhismus, I-Tsing's chinesische Version und ihre tibetische Übersetzung, Bd. 1. I-tsing's chinesische Version Übersetz, eingeleitet, erläutert und mit einem photomechanischen Nachdruck des chinesischen Textes versehen*. Leiden.
- ___ (1958b). *Suvarṇaprabhāsottamasūtra, das Goldglanz-sūtra, ein Sankrittext des Mahāyāna-Buddhismus, I-Tsing's chinesische Version und ihre tibetische Übersetzung, Bd. 2. Die tibetische Übersetzung mit kritischen Anmerkungen herausgegeben*, Leiden.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, giriş, metin ve dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AYKaya]
- Nasilov, D. M. (1975). Zur Interpretation der Hilfsverben in den türkischen Sprachen. *Bilimsel Bildiriler* (içinde s. 505-511). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (1991). *Altun Yaruk III. kitap (= 5. bölüm) Suvarṇaprabhāsasūtra*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 1. [AYÖlmez]
- ___ (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 65 (2), s. 243-311.
- Rachmatullin, G. R. (1928). Die Hilfsverben und Verbal-adverbien im Altaischen. *Ujb. VIII (1-2)*, s. 1-22.

- Semet, A. (2005). *Lexikalische Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie*, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Xuangzangs Leben und Werk, Band 34, Teil 8, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Tekin, T. (2017). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokyürek, H. (2015). *Altun Yaruk Sudur IV tegzinç (Karşılaştırmalı metin yayını)*. Kayseri: Laçin Yayınevi. [AYTokyürek]
- Uçar, E. (2009). *Altun Yaruk Sudur V. kitap Berlin koleksiyonundaki fragmanların transliterasyonu ve transkripsiyonu açıklamalar ve dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü. [AYUçar V]
- (2013b). *Uygurca Altun Yaruk IX. tegzinç diplomatik neşir usûlüyle yayını, tercüme, açıklamalar ve dizin*. İzmir: Dinozor Kitabevi Yayınları. [AYUçar IX]
- Wilkens, J. (2010). *Die drei Körper des Buddha (trikāya) das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruk Sudur) eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin und St. Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Berliner Turfantexte: XXI, Turnhout (Belgien): Brepols. [AYWilkens]
- Zieme, P. (1996). *Altun Yaruq Sudur*, Vorworte und Das Erste Buch, Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarṇaphāṣasottamasūtra). Berliner Turfantexte: XVIII. Brepols. [AYZieme]

Extended Summary

After the Uighurs had become involved in Buddhism, the translation of Buddhist works led to the translation of a large number of texts including Buddhist teaching to Uighur Turkish. One of the most important works of this translation is known as *Altun Yaruk*. This book is a famous Buddhist sūtra (Uyg. *sudur*) and was translated from Sanskrit into Chinese and Chinese into Uighur Turkish. Although it is not known exactly when Sanskrit originated, it is thought that this date cannot be taken before the 5th century. Translated from Sanskrit into Chinese three times in different periods, as known as there is only one translation in Uighur Turkish. However, many researchers find surprising that such an important and famous work only once translated into Uighur and they believe that may be other translations. However, any data supporting this idea has not been revealed until today. On *Altun Yaruk* was translated into Uighur Turkish by Uighur translator *Şingko Şeli Tutung*, it has made valuable studies on various subjects of Turkish language until today. However, the translation of the work and other translation works in Uighur Turkish should also be considered in terms of translation science. In this study, in *Altun Yaruk* which is one of the most important and most voluminous works of Uighur Turkish, it has been examined descriptive verbs, indicating continuity and swiftness, and these verbs were compared with Chinese original text. Although the translation science is mentioned above, the methods and principles of translation science are not used in the study.

Descriptive verbs are structures which it contains a main verb with gerund and auxiliary verbs with the actual verb in terms of the property of the time depending on the meaning of the actual verb meanings other than the properties of the auxiliary verbs formed by coming together. This complex structure has been used extensively since the oldest periods of Turkic. Today, in Turkish language the continuity, swiftness and potential verbs are used frequently. In contemporary Turkic languages and dialects, the structures of descriptive verbs are generally more diverse and more auxiliary verb acts in their establishment. The meaning of continuity in ancient Uighur Turkish is *kal-*, *kel-*, *olur-*, *tur-*, *tut-*, *yat-* *yort-*; The meaning of the swiftness is provided by *bër-* auxiliary verbs. In the *Giriş* section of the article, the term description is emphasized. In the *İnceleme* section, first of all the above-mentioned verbs are not always used as auxiliary verbs when used after the words with the gerunds, these structures are sometimes explained as examples of the actual verb. 1.1. *Süreklilik Bildiren Tasvir Fiilleri* under the heading verbs *-p kal-* (1 sentence), *-U*, *-p kel-* (2 sentences), *-U olur-* (2 sentences), *-A*, *-U*, *-p tur-* (14 sentence), *-U tut-* (2 sentences), *-p yat-* (1 sentence), *-U yort-* (1 sentence); 1.2. *Tezlik Bildiren Tasvir Fiilleri* under the heading verbs *-A*, *-U bër-* (19 sentences) have

been examined in detail in the alphabetical order of the auxiliary verbs. In this detailed analysis, the sentence in which the structure of decriptive verb was found in Altun Yaruk, the Turkish translation of the sentence and the Chinese form were given in the original text, the situation of the sentence in the Chinese text and the translation in Altun Yaruk have been compared.

In the study, seventy-six sentences that were established with the *bar-*, *bêr-*, *id-*, *kal-*, *kel-*, *olur-*, *tur-*, *tut-*, *yat-* and *yort-* verities with the possibility of expressing continuity and swiftness were examined. Forty-two of these sentences were found to contain the descriptive verbs. These sentences have been compared with the relevant chapters in the Chinese original text, and the attitude of *Şingko Şeli Tutung* in translation was observed. As a result, sometimes in the Chinese original text 恆 *heng* “permanent” and etc. words have been used. This sentence was translated with the descriptive verbs to Uighur Turkish. Although the structure of descriptive verb in Altun Yaruk is used with the effect of these words like 恆 *heng* etc., it is known that there is not a word that makes use of these structures in the majority of them and that the translator prefers the structures of descriptive verb in order to add power to the phrase.